
Meddelanden från RiViH-projektet

Riksantikvarieämbetets & Vitterhetsakademiens äldsta historia

Nr 5 2025

FRÅN OSS ALLA TILL ER ALLA

2025 lider mot sitt slut och RiViH-projektet avslutar året med ett fullspäckt vinternummer. Här kan du läsa om Birgittarelikvariet och Linköpingsskatten – en historia som följer heliga Birgittas relikier från det medeltida Rom till 1600-talets Antikvitetskollegium, via en åker utanför Linköping. Henrik Klackenbergs artikel berör svensk heraldik under 1600-talet. Här får vi lära oss om J. H. Rhezelius vapenböcker, två av Sveriges äldsta heraldiska handskrifter, vilka visar hur ämnet etablerades som ett nytt kunskapsområde vid den här tiden. Tobias Sundin belyser källvärdet i den Ekdahlska samlingen i Riksantikvarieämbetets arkiv. Denna är en rik, men länge outnyttjad resurs för lokalhistorisk forskning om Norrland.

I tre bidrag presenteras material som digitaliserats under hösten. Patrik Granholm och Chris Haffenden redovisar nypublicerat material ur Kungliga bibliotekets F-samling, inklusive handskrifter av Stiernhielm och Peringskiöld. Riksantikvarieämbetets Ämbetsarkiv 1 är tillgängligt i sin helhet via Arkivsök, och de senaste publiceringarna presenteras med en

källkommentar. Samma gäller för de senaste tillskotten från Ämbetsarkiv 2.

Magnus Källström bidrar med två artiklar. I den första analyserar han hur Johan Peringskiöld använde rödpennan vid sina bearbetningar av runstensmaterial – en detalj som förtjänar större uppmärksamhet. I det andra bidraget avslöjar Källström hur RiViH-projektets digitaliseringar har gjort det möjligt att lokalisera en sedan länge eftersökt anteckning som Peringskiöld skulle ha gjort om den sedan länge försvunna och misstrodda Skälbysten i Grödinge.

Ola Jensens bidrag berör äldre tolkningar av forntida gravskick, och visar hur synen på dessa gravar utvecklades: från 1500-talets spekulationer om jättar till 1800-talets vetenskapliga metoder, där gravar blev centrala för arkeologins framväxt och för förståelsen av förhistorien.

Avslutningsvis vill vi, precis som i förra numret, bjuda in doktorander och forskare till vårt nätverk. Mer information hittar du sist i detta nummer.

God jul!

Birgittarelikvariet – en fyndhistoria

Emma Hagström Molin

I Riksantikvarieämbetets ämbetsarkiv finns tre volymer med handlingar som rör Antikvitetskollegiets och Antikvitetsarkivets förvärv av fornsaker (Ämbetsarkiv 1, F2/1–F2/3, [länk](#)). Tidsmässigt omfattar volymerna perioden 1670–1784, med andra ord drygt hundra år av dokumentation av hur föremål och fynd har förvärvats av kollegiet och arkivet. Det följande berättar om en av dessa fyndhistorier.

1681 nedtecknades en detaljerad fyndhistoria med stor omsorg i Antikvitetskollegiet. Fyndet i fråga var den så kallade Linköpings-skatten som hittades i en åker utanför Linköping 1678. Där upptäckte en bonde flera kyrkliga kärl när han plöjde en åker, bland annat ett par relikvarier i silver formade som armar. I en av dessa armar förvarades benfragment som påstods härstamma från det svenska helgonet Birgitta Birgersdotter. Föremålen grävdes troligen ned på grund av oroligheterna i sam-

band med hertig Karls uppror mot kung Sigismund 1595. Birgittarelikvariet har bevarats in i vår tid, och har idag förvärvsnummer 6 i Historiska museets samlingar ([länk](#)).

Under rubriken “Berättelse om S. Birgitta och några and Reliquier” daterad 1681 kan vi läsa om hur Birgitta, efter sin pilgrimsresa till Jerusalem, anlände sjuklig till Rom i juli 1373 (Ämbetsarkiv 1, F2). Hon avled 70 år gammal, och bisattes tre dagar senare i klosterkyrkan San Lorenzo in Panisperna. Närvarande var Birgittas barn Birger och Catharina, vilka följande år tog med moderns kropp till Sverige. I juli 1374 jordfästes Birgitta i Vadstena kyrka, undantaget den armpipa och benfragment som lämnats kvar i klosteret i Rom. En guldring som Birgitta burit i livet skänktes också, tillsammans med en häst, i gåva till kardinalen Filip de Alenconio. Långt innan Birgitta hade blivit helgonförklarad kan

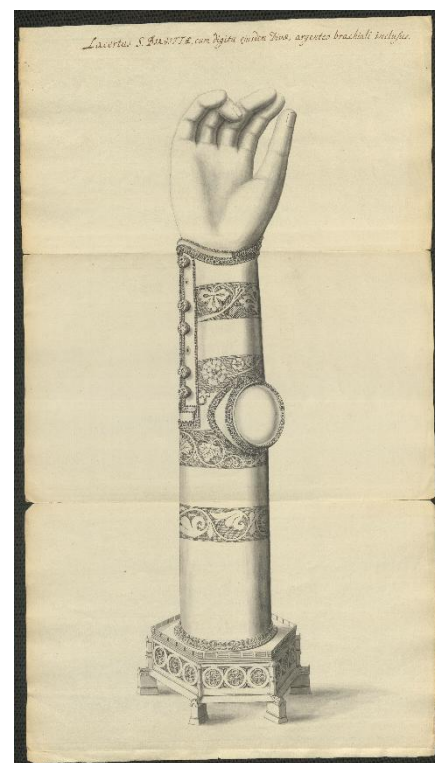
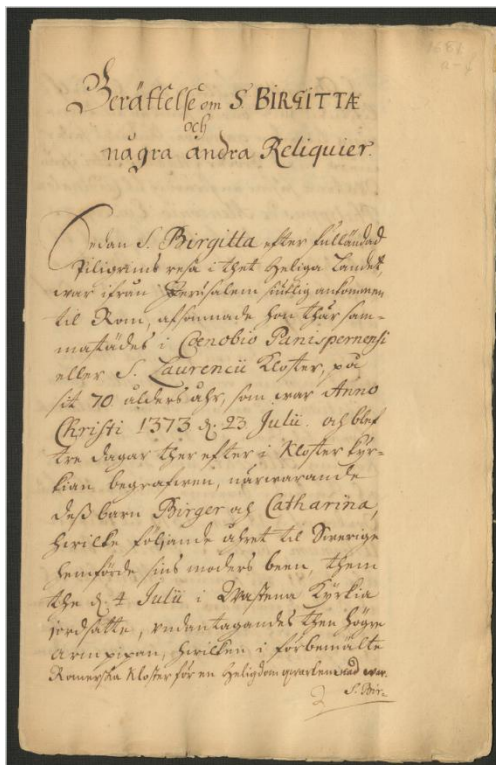

Fig. 1 och 2. Inledning till berättelsen om heliga Birgitta och andra relikier samt illustration av hennes armrelikvarium. Riksantikvarieämbetets arkiv, Ämbetsarkiv 1, F2/1 (PDM).

vi alltså se hur hennes kropp och ägodelar tillskrevs ett högt värde och behandlades som relik.

Det tog nästan tjugo år för Birgitta att bli kanoniserad. Att hon till slut blev det berodde på dottern Catharina, abbedissan i Vadstena och den svenska drottningen Margaretas mångåriga ansträngningar. Processen inleddes 1377 och avslutades 1391. Redan tio år tidigare, år 1381, hade Birgittas ben blivit tagna från hennes grav för att skrinläggas, inför den svenske kungen Albrekt av Mecklenburg och riksrådet, som en del av denna process. Det fanns därmed en stor förhoppning om att kanoniseringen skulle ske, det vittnar även kvarlämnandet av armen i Rom om. Enligt den katolska legenden hade allt kött redan förtärts när Birgittas ben skulle transporteras från Rom till Vadstena. Detta sågs som ett tecken på hennes helighet. Kutymen var annars att genom en särskild procedur skilja benen från köttet så att de förra kunde göras till relik (Birgitta Birgersdotter, [SBL](#)). Nedteckningen bevarad i Ämbetsarkiv 1 berättar vidare om hur man i Stockholm i början av 1400-talet "ett härligt

Silfwerskrin för dess [dvs Birgittas] been förfärdigat" (Ämbetsarkiv 1, F2/1). 1573 var dock kung Johan III tvungen att smälta ner skrinet och prägla mynt av silvret, för att på så sätt kunna betala de skotska legosoldater som stred på kungens sida i kriget mot Ryssland. Tre år senare fick dock klostret i Vadstena ett liknande skrin av kungen. Denna berättelse motsäger äldre information i ämbetsarkivet som anger att Linköpingskatten grävdens ner i samband med Gustav Vasas tillslag mot domkyrkan i Linköping 1540 (Ämbetsarkiv 1, F2/1). På 1930-talet menade Carl af Ugglas att benen i relikvariet var mansben, och kanske hade tillhört helige Eskils relikvarium. Det innebar att benen måste ha förväxplats på något sätt (af Ugglas, 1933, s. 34). S:t Eskilsrelikvariet är också utformat som en silverarm, innehållande benfragment. Den beskrivs efter Birgittas i fynddokumentationen, och var också en del av Linköpingskatten (Ämbetsarkiv 1, F2/1).

Oavsett vem benen i relikvariet härstammar ifrån är det intressant att Birgittarelikvariet beskrevs med en omfattande historia, totalt 15

Fig. 3. Linköpingskatten. Foto: Gabriel Hildebrand, Historiska museet (CC BY).

sidor, där läsaren får följa relikvariets liv efter Birgittas död. Att fyndet ansågs vara värdefullt understryks av att det löstes in av kung Karl XI. Att Johan III ska ha smält ner det ursprungliga relikskrinet för att prägla mynt förklarar även varför det ansågs nödvändigt att gräva ner det och andra liknande kyrkskatter i en åker.

Helgonreliker blev till kulturarv under 1600-talet, om än ett omtvistat sådant. I det medeltida fromhetslivet trodde kristna att helgonens kroppar var annorlunda mot andra mänskliga kroppar. Helgonen ansågs vara i kontakt med sin själ även efter döden, och det var relikerna, det vill säga den dödes kvarlevor, som medierade heligheten från helgonet till levande människor. En fysisk kvarleva från ett helgons kropp, som Birgittas arm, ansågs vara en relik av första graden. Ett helgons ägodel

eller liknande, som Birgittas ring, var en relik av andra graden (Zachrisson 2017, s. 134). Det var Antikvitetskollegiets och Antikvitetsarkivets uppdrag att samla relikerna och katolska föremål, vilket understryker att de sågs som en del av fädernelandets historia. Samtidigt var det stor skillnad mellan hur katolska föremål värderades och beskrevs av präster på landsbygden och av lärda i Uppsala och Stockholm (Wangefelt Ström 2022, 82–83). Ambivalensen inför det katolska vittnar om hur betydelsefull föremålen kontext var. I lokala sammanhang, nära de obildade undersåtarna, bedömdes risken vara stor att föremålen nyttjades i vidskeplig kult. I Uppsala och Stockholm däremot, i händerna på de bildade antikvarierna, utgjorde föremålen värdefulla delar av Sveriges historia.

Referenser

Riksantikvarieämbetets arkiv

F2/1 = Handlingar angående Antikvitetskollegiets och Antikvitetsarkivets förvärv av fornsaker 1670–1719, Ämbetsarkiv 1. [Länk](#)

Litteratur

SBL = Svenskt biografiskt lexikon: Birgitta Birgersdotter. [Länk](#)

Uggla, Carl R. af. 1933. *Kyrkligt guld- och silversmide*. Stockholm.

Wangefelt Ström, Helena. 2022. *Lighting candles before a headless Jesus. Sacred heritage, heritagized sacredness, and the many journeys between categories*. Umeå.

Zachrisson, Terese. 2017. *Mellan fromhet och vidskepelse. Materialitet och religiositet i det efterreformatiska Sverige*. Göteborg.

J. H. Rhezelius vapenböcker

Henrik Klackenberg

När Jonas Håkansson Rhezelius i juli 1634 gav sig iväg på en forskningsresa till Öland och Småland för att samla in uppgifter om fornminnen av allehanda slag, så var det en ung man väl förberedd för uppdraget. Efter studier i Uppsala, med början 1624, hade han från 1630 skolats till fornforskare av Martin Aschaneus (ca 1575–1641), som var kyrkoherde i Fresta i Uppland och 1629 av kungen även utnämnd till antikvarie med uppgift att utbilda studenter på detta område. Denne är tillsammans med Johannes Bureus (1568–1652) de första antikvarierna med ett kungligt uppdrag att samla uppgifter om fornminnen till förhållande av rikets förflutna (Boström 1966a, s. 59).

Den instruktion som utfärdades för antikvariernas arbete i ett kungligt memorial från 1630 hade en stor bredd. De skulle söka upp och samla uppgifter om gamla monument och saker som kunde illustrera fäderneslandet, främst då runstenar, runstavar, gamla lagböcker, krönikor, gamla brev och ur dem ta fram uppgifter om myntvärderingar, adelssläkter och vapen samt även undersöka gamla mynt. Men inte nog med det, de skulle också samla uppgifter om topografi, kommunikationer, etnologiska föremål med mera som underlag för ett lexikon (Lundkvist 1995, s. 28 f.).

I det här sammanhanget är dock mitt syfte att fokusera på endast ett av dessa områden, nämligen heraldiken. Bland de arbeten som Rhezelius har lämnat efter sig finns två vapenböcker, som idag vårdas av Kungliga biblioteket med beteckningarna Fc 4a respektive Fc 9. Den förra innehåller ritningar av heraldiska vapen funna vid inventeringar på Öland och i östra Småland 1634 och den senare vapen dokumenterade i kyrkor i östra Uppland under åren 1635–1638. Syftet med denna artikel är att kort presentera handskrifterna och att sätta in dem i en kontext. Tanken är också att senare göra en kommenterad utgåva.

Vapenböcker, dvs illustrerade förteckningar med heraldiska vapen från ett visst område

eller en viss händelse, såsom ett tornerspel eller ett fälttåg fanns på kontinenten redan på medeltiden, men några sådana är inte kända från det medeltida Sverige (Klackenberg 2008, s. 216). De äldsta svenska illustrerade förteckningarna av vapen härrör från Erik XIV:s och Johan III:s tid, då intresset för heraldik ökade stort. Varje landskap var vid Gustav Vasas begravning representerat av ett, i flesta fall nykomponerat, vapen. Denna svit av vapen är avbildad tidigast 1562 och senare i flera andra förteckningar under de följande decennierna. Vasasönernas tid var också en tid av intensifierad genealogisk forskning. Den bedrevs till en början främst av den kunglige sekreteraren Rasmus Ludvigsson (ca 1518–1598) och syftade till att utreda Vasaättens och andra höga adliga ätters anor. I det arbetet spelade heraldiken en stor roll och resulterade även i heraldiskt illustrerade släktböcker (Klackenberg 2025, s. 36, 92).

Vad som gör Rhezelius vapenböcker särskilt intressanta är därför att de tillsammans med antikvarien Martin Aschaneus två vapenböcker från samma tid är de äldsta i sitt slag. Aschaneus vapenböcker vårdas av Riksarkivet (Genealogica 63) och Stockholms universitetsbibliotek (Bergianska biblioteket). Det finns också ett nära släktskap mellan läromästaren Aschaneus och eleven Rhezelius vapenböcker, genom att vissa motiv förekommer i bägge böckerna. Till skillnad från ovan nämnda förteckningar över landskapsvapen och släktböcker, som syftade till att dokumentera de samtida landskapsvapnen eller levande personers anor, var ju antikvariernas syfte att dokumentera det förflutna. Det var fråga om att samla in uppgifter om framstående personers vapen från en förgångna tid, som ett led i utforskandet och förhållande av rikets förflutna. Heraldiken utvecklades på så sätt som ett eget antikvariskt kunskapsområde på samma sätt som numismatiken och runologin. När Rhezelius 1634 ansågs mogen för eget antik-

variskt arbete tog Aschaneus in en ny elev vid namn Per Olofsson Westius. Denne arbetade, efter att han utnämnts till antikvarie 1637, parallellt med Rhezelius med att göra avritningar och förteckningar av medeltida vapen, men hans verksamhetsområde var inte i landskyrkorna utan i Riksarkivets stora samlingar av sigill vidfästa de medeltida pergamentsbrevet (Scheffer 1977; Klackenborg 2025, s. 38, 44).

Den instruktion som Rhezelius fick av det kungliga kansliet inför sin resa sommaren 1634 till Öland och Småland har inte bevarats, men är likväl känd genom att prästen i Segerstad, där han vid ett tillfälle var inkvarterad, har nedtecknat vilka uppgifter den unge och lärde fornforskaren meddelade att han samlade in. Här nämns som en femte punkt gamla brev och handlingar som kan ge underrättelser om myntvärderingar, adel och släkter eller vapen. När man sedan jämför instruktionen med vad som verkligen dokumenterades, så framgår det att Rhezelius tolkade sitt uppdrag mycket vidare än vad prästen i Segerstad noterat (Boström 1966a, s. 60).

Rhezelius gjorde i fält sin dokumentation i form av små men distinkta teckningar med kommentarer i vad som kan kallas inventerings- eller resedagböcker (Fc 5 och 6). I dessa kan man följa hans resor dag för dag och inser att han arbetat både snabbt och effektivt. Inventeringsresan 1634 till Öland och östra Småland gjorde han mellan juli och september detta år. Inventeringsresorna till de uppländska kyrkorna gjordes i lite lugnare tempo under åren 1635, 1636 och 1638. Ur inventeringsböckerna har han sedan extraherat, renritat och sammanställt böcker, eller rättare sagt, häften med skilda antikvariska ämnen. Så tillkom de till våra dagar bevarade handskrifterna om gamla böcker, privilegier och brev (Fc 1), om runor och runstenar (Fc 2–3), om högar och rösen (Fc 2–3), om borgar och befästningar (Fc 2–3), om gravstenar och adliga gravmonument (Fc 2–3), om gamla mynt (Fc 4), om vapen (Fc 4a) och för Upplands del om runstavar (Fc 7) och runstenar (Fc 8). I dessa är det fråga om just renskrivning och renritning av fältanteckningarna, vilket innebär att man ofta kan finna ytterligare information i inventeringsboken, som inte kommit med i den slutliga framställningen av ämnet. (I Boström 1966b, s. 4–16,

finns en utförlig beskrivning av Rhezelius arbetsmetoder.)

Vapenbok för Öland och Småland

De två vapenböckerna har en något olika karaktär, som förmodligen beror på att den uppländska boken är ett oavslutat arbete, mer om denna nedan. Vapenboken från 1634 (Fc 4a) har den fullständiga titeln: *Tabula de Clypeis Aliqvot illust. Virorum et Dominorum,*

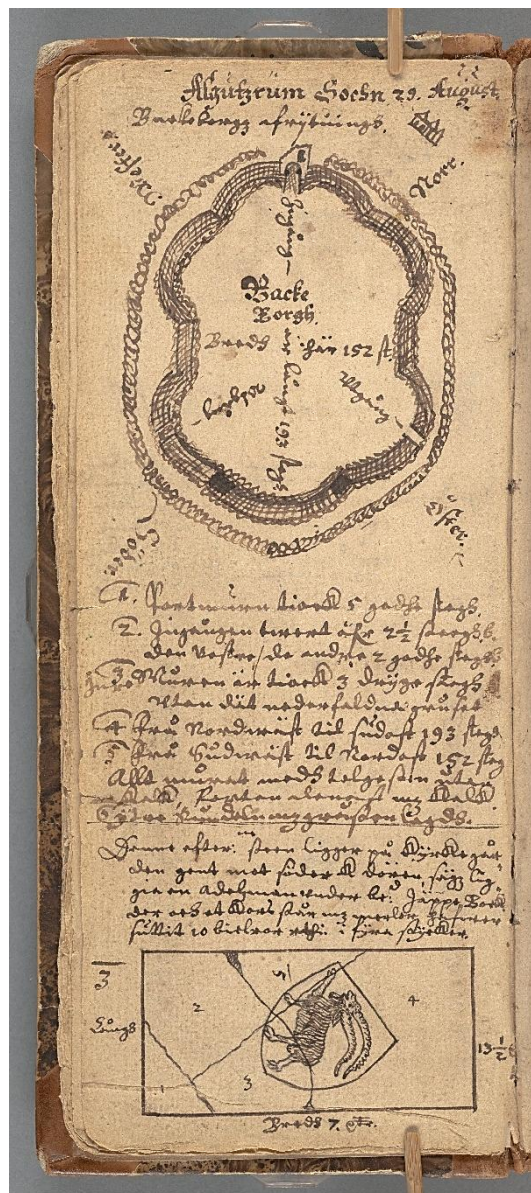

Fig. 1. På samma sida i inventeringsboken har Rhezelius dokumenterat såväl en fornborg från järnåldern som en heraldiskt dekorerad medeltida gravsten, bägge funna i Algutsrums socken på Öland. Ur Fc 5.
Foto: Kungliga biblioteket (PDM).

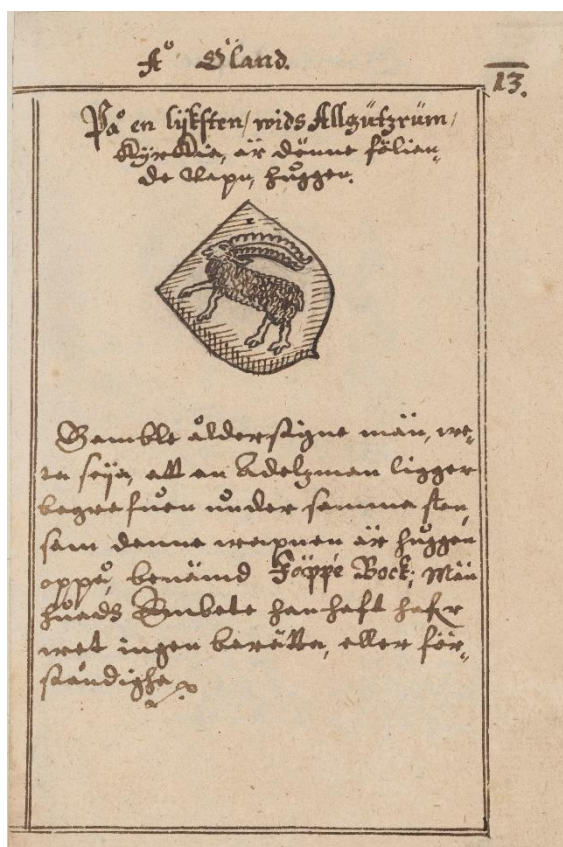

Fig. 2. Till vapenboken har en renritad version av vapnet överförs. I kommentaren meddelas att "gamle ålderstigne män" vet att adelsmannen Jäppe Bock vilar under stenen, men vilket ämbete han haft var ej känt. Ur Fc 4a. Foto: Kungliga biblioteket (PDM).

in Ölandia et Smålandia. Thet är Vapnebok och Afrijtningar, Vppsatte Vapner i kyrkiorne där dhe hafua funnit. Det är en liten volym med måtten 22,5 × 16,5 cm och 25 paginerade sidor med vapenritningar. Den har en konsekvent uppställning med uppgifter för varje enskilt vapen om i vilken kyrka det påträffats och mer exakt om det är en målning på kyrkväggen, på en gravsten eller annat, följt av en ritning och verbal beskrivning av vapnet, dvs. vad som inom heraldiken kallas för en blasonering. Till dessa uppgifter fogas en kommentar om vems vapen det rör sig om, i den mån det var bekant. Då det är fråga om vapen avbildade på alltifrån då 300 år gamla gravstenar till minnestavlor och huvudbaner uppsatta i kyrkan under 1500-talets sista decennier, har dessa uppgifter en varierande precision. I vissa fall är det för Rhezelius helt

okända personers vapen och i andra fall sådana vapen och personer som fortfarande levde i mannaminne. Ibland har Rhezelius noterat att han fått uppgifterna från pastor loci (kyrkoherden) eller vulgus (allmogen). På detta sätt presenteras de 30 vapen från Öland och Småland, som Rhezelius påträffat under sin inventeringssresa. I vapenboken har ett fåtal vapen en svag färgläggning, men för merparten är färgerna endast kända genom beskrivningen.

De öländska kyrkor i vilka vapen dokumenterades var Algutsrum, Gärdslösa, Högsrum, Kastlösa, Persnäs, Råpplinge och Torslunda. Längs smålandskusten gällde det vapen i kyrkorna i Kalmar, Dörby och Åby i Norra Møre härad, Mönsterås i Stranda härad samt Kristdala och Misterhult i Tuna län. I vapenboken görs ingen sortering efter vapenbildens ålder, ej heller om den är huggen i sten, målad på en minnestavla eller kyrkans vägg, inbränd i fönsterglas, broderad i textil eller skuren i trä. Det är heraldiken i sig som är i fokus och vapnen är helt enkelt presenterade i den följd som de påträffats under inventeringsresan.

I Algutsrum, Högsrum, Persnäs, Råpplinge, Kalmar, Åby och Mönsterås kunde Rhezelius dokumentera vapen på gravstenar, den äldsta från 1341 och den yngsta från 1594. Några av vapnen var välkända, såsom de för ätterna Gyllenstierna, Bielke och Båt, medan andra var och förblir oidentifierade.

Rhezelius kunde också dokumentera donatorers vapen målade på kyrkornas väggar och valv. Till skillnad från gravstenarna noteras här vapnens färger, vilket har stor betydelse för identifieringen av dem. I Gärdslösa, Kastlösa, Råpplinge, Torslunda och Åby kyrka påträffades vapen med denna placering. Även här finner man vapen från 1300-talet och senare, bl.a. vapen för ätterna van Vitzén, Båt, Gyllenstierna, Tott och Ulv.

Inte bara kyrkornas väggar och valv kunde dekoreras med donatorernas vapen, utan även glasfönstren, där en vapenbild kunde brännas in. Sådana vapen dokumenterade Rhezelius i Råpplinge och Misterhult, donerade av Bengt Parr, byggmästare på Borgholms slott på Johan III:s tid och av frälsesmannen Bengt Skalle.

Donationer till kyrkan gjordes också i form av kyrkliga textilier, som då kunde dekoreras med givarens vapen och två sådana dokumen-

terade Rhezelius på ett altarkläde i Rärpplinge kyrka.

Begravningsvapen, som på den tiden kallades huvudbaner, och minnestavlor, var ett sätt att hedra minnet av de döda som begravts i kyrkan. De sattes upp i kyrkan efter att ha burits i begravningsprocessionen. Dessa var skurna i trä och polykromt bemålade. Vapnet var det självklara motivet och sådana objekt från 1584, 1612 och 1622 har Rhezelius dokumenterat i Rärpplinge och Dörby.

I Kristdala kyrka hänger än idag två sköldar på väggen, vilka Rhezelius dokumenterade. De hör till de ytterst få bevarade fysiska sköldarna från medeltiden. Enligt de uppgifter som han hade var dessa donerade av en Nils Gylta i Bråhult, men senare forskning menar att sköldarna visar ätten Svinakulas eller ätten Glysings vapen och att de ska dateras till ca 1380. Om de ursprungligen burits såsom skyddsvapen eller endast använts som begravningsvapen är en olöst fråga (Bankeström 1982, s. 31–38).

Vapenbok för Uppland

Den uppländska vapenbokens (Fc 9) ursprungliga titelblad har gått förlorat, men vi kan förmoda att den hade en titel liknande den ovan beskrivna vapenboken. På titelbladets plats finns istället ett försättsblad från 1775, som meddelar att denna samling av ritningar över några "urgamla släkters vapen, vilka pryda Upplands bondkyrkor", erhållits på Stockholms slott "trasig och lusig som en tiggaretröja" och att den enligt en gammal anteckning av Johan Hadorph är skapad av Joen Håkonsson Rhezelius på 1640-talet. En jämförelse av ritningarna i de bägge vapenböckerna ger ingen anledning att tvivla på att så är fallet. Den har måtten ca 22 × 16 cm och består av totalt 54 opaginerade sidor med ett hundratal vapenritningar på 40 av sidorna, dock utan färg. På motsvarande sätt som inventeringsboken från Öland och Småland har varit ursprunget till en vapenbok har den uppländska inventeringsboken (Fc 6) varit ursprunget till vapenboken (Fc 9) för Uppland. Vapenbilderna har hämtats ur inventeringsböckernas myller av uppgifter om och ritningar av "antikviteter" och senare samlats och ritats rent i vapenböckerna.

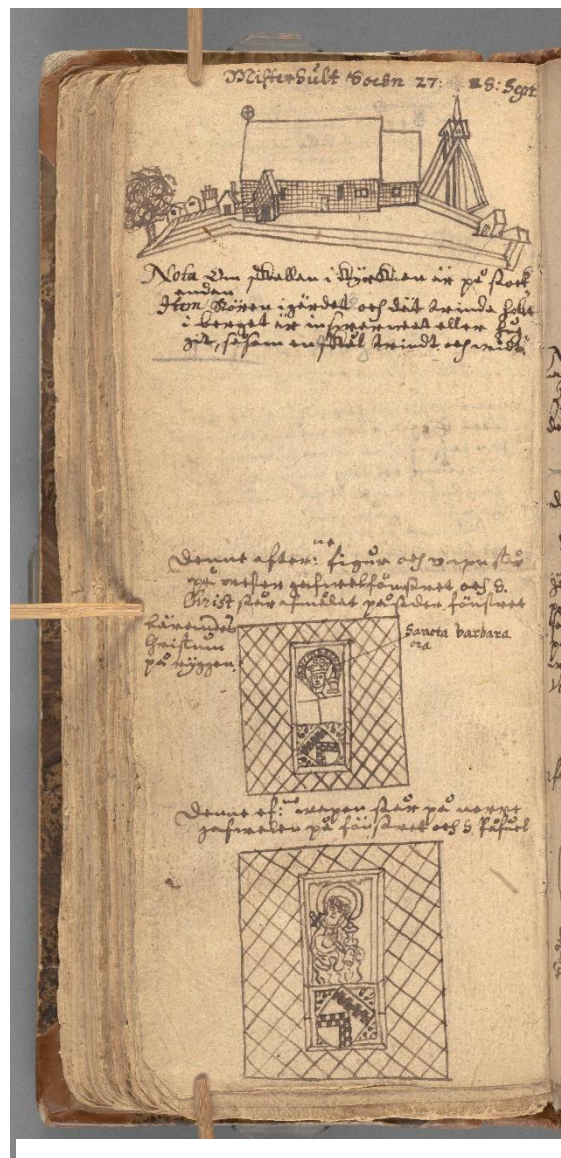

Fig. 3. I småländska Misterhult gjorde Rhezelius i inventeringsboken en ritning av kyrkan och av två heraldiskt dekorerade glasfönster och bilder av S:ta Barbara och S:t Paulus. Ur Fc 5. Foto: Kungliga biblioteket (PDM).

Den uppländska vapenboken (Fc 9) har en jämfört med den från Öland och Småland annorlunda karaktär, genom att den saknar blasoneringar och kommentarer till vapenritningarna, andra än namnet på den kyrka där vapnen påträffats. Insamlingen av vapenbilder har gjorts vid flera inventeringsresor mellan åren 1635 och 1638 till östra och norra Uppland. Mest handlar det om vapenmålningar på kyrkornas väggar och valv, men det finns även epitafier och ett antal begravningsvapen på stång med åtföljande smärre vapensköldar för

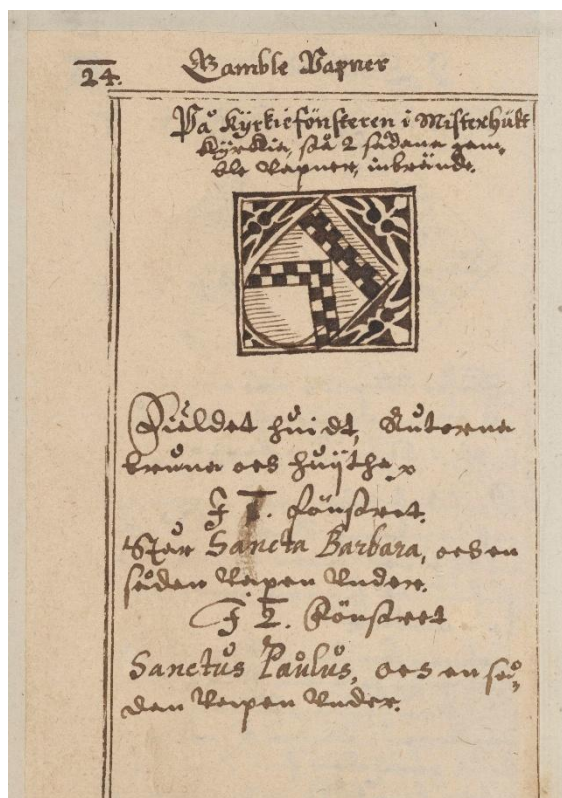

Fig. 4. Till vapenboken överfördes en ritning av vapnet med en beskrivning av dess färger, medan helgonbilderna, som ju saknar heraldiskt intresse, endast omnämns. Vapnet tillhör frälse mannen Bengt Skalle, som donerat glasfönstren i början av 1400-talet. Ur Fc 4a. Foto: Kungliga biblioteket (PDM).

anfäderna. Genom att vapenritningarna presenteras i vapenboken utan kommentarer ger den intryck av att vara ett oavslutat arbete, ett intryck som förstärks av att den avslutas med 14 blanka sidor. Ytterligare skäl att tro det, är att ett trettiotal vapen som finns i inventeringsboken inte förekommer i den renritade vapenboken.

Ritningarna i vapenboken saknar uppgifter andra än namnet på den kyrka där vapnet påträffats. För att få reda på om det är ett vapen på en gravsten, målat på kyrkans vägg eller valv eller kanske ett begravningsvapen skuret i trä som avbildats, måste man gå till kommentaren i inventeringsboken. Där finns även uppgifter om vapnets färger och mer exakt om var i kyrkorummet det påträffats.

Vapnen presenteras i en topografisk ordning, nämligen i den ordning de en gång förts

in i inventeringsboken. Den börjar med vapnen i Funbo kyrka strax öster om Uppsala, där förutom de senmedeltida donatorsvapnen på väggar och valv även ett vapen på en gravsten från 1300-talet dokumenterats. Inventeringsresan har sedan fortsatt norrut mot Rasbo och Rasbokil och därefter österut för att dokumentera vapnen i kyrkorna i östra Uppland: Faringe, Bladåker, Knutby, Almunge, Edsbro, Ununge, Söderby, Karlskyrka, Estuna, Roslagsbro, Vaddö, Malsta och Edebo och slutligen även i norra Uppland kyrkorna i Börstil, Valö, Morkarla och Film. En av inventeringsresorna har gått ända upp till Älvkarleby vid gränsen mot Gästrikland där vapenmålningar i kyrkan har dokumenterats, men varken dessa eller ett trettiotal andra från kyrkor i norra Uppland har införts i vapenboken.

Merparten av vapenbokens ritningar hade sina förlagor i donatorsvapen målade på kyrkans murar och valv, men många av vapenritningarna är också hämtade från begravningsvapen och minnestavlor, exempelvis i Rasbo, Rasbokil, Faringe, Bladåker, Knutby, Almunge, Edsbro, Ununge, Karlskyrka, Estuna, Roslagsbro, Malsta, Edebo och Morkarla. I flera fall framgår detta tydligt genom att ritningen även avbildar den stång som vapenskölden är fäst på. Generellt sett är det en kronologisk skillnad mellan dessa bägge kategorier. Begravningsvapnen är i allmänhet yngre, från tiden efter 1575, medan vapnen målade på väggar och valv kan vara flera hundra år äldre.

Den avslutande ritningen i vapenboken kommer från Films kyrka och visar ett fönster omgivet av två donatorsvapen samt S:t Erik och S:t Olof tecknade i helfigur, åtföljda av två vapensköldar. En likadan ritning finns i den inledningsvis nämnda Aschaneus vapenbok, vilket får mig att tro att den varit förlaga för Rhezelius ritning.

Avslutning

Av alla dessa vapenbilder på gravstenar, altarkläden, epitafier, fönster, väggar och valv i Upplands, Smålands och Ölands kyrkor är det få som har bevarats till våra dagar. J. H. Rhezelius dokumentation med distinkta teckningar och utförliga beskrivningar av vapnens färger och placering i kyrkorummet är därför av stor betydelse som ett heraldiskt källmaterial.

I denna introduktion har det mest handlat om förutsättningarna för vapenböckernas tillkomst och deras yttre egenskaper, såsom ritningarnas antal, ordning och ursprung, men mindre åt de mer kvalificerade heraldiska frågorna om vapnens identifiering, datering och sociala sammanhang. Med svaret på sådana frågor kommer det att framgå vilken forsk-

ningspotential som vapenböckerna innehåller. Förutom ett studium av heraldiken i sig med frågor om heraldiska kompositioner, genealogi och vapenbruk kan de också användas för frågor om kyrkans byggnadshistoria och dess relation till socknens jordägare. Till sådant får jag återkomma i samband med en utgivning.

Referenser

Kungliga biblioteket

Fc 1–9 = Handskrifter av J. H. Rhezelius i Kungliga biblioteket, Stockholm, tillgängliga i manuscripta.se [Länk](#)

Litteratur

Bankeström, Sven. 1982. *Från flydda tiders Kristdala och Tunalän*. Kristdala.

Boström, Ragnhild. 1966. J. H. Rhezelius rese-dagböcker. *Konsthistoriska studier tillägnade Sten Karling*. Red. Erik Forssman, Brita Linde & Armin Tuulse. Stockholm.

– 1966b. *Kyrkor på Öland. Inledning. Översikt av de skriftliga källorna*. Sveriges kyrkor 108. Stockholm. [Länk](#)

Klackenberg, Henrik. 2008. Svensk medeltids-heraldik i Bergshammars vapenbok. *Medel-*

tidens mångfald. Studier i samhällsliv, kultur och kommunikation tillägnade Olle Ferm. Red. Göran Dahlbäck et al. Stockholm.

– 2025. *Heraldik i Riksarkivet*. Skrifter utgivna av Riksarkivet 48. Stockholm.

Lundkvist, Sven. 1995. De första antikvarier-nas arbete: bakgrund, instruktioner, utformning och resultat. *Rannsakningar efter antikviteter – ett symposium om 1600-talets Sverige*. Red. Evert Baudou & Jon Moen. Stockholm.

Scheffer, C. Gunnar U. 1977. Antikvarien i Riksarkivet Per Olofsson Westius och hans heraldiska registrant, *Fornvännen* 72. S. 181–185. [Länk](#)

Ekdahlska samlingen i Riksantikvarieämbetets arkiv

Tobias Sundin

Arkeologen Gustaf Hallström inleder sin viktiga artikel "N. J. Ekdahls norrländska resor och samlingar 1827–1830", publicerad i Arkiv för Norrländsk Hembygdsforskning (1928–1929) med följande konstaterande: "I Vitterhetsakademiens arkiv i Stockholm förvaras såsom en av dess förnämsta, fastän tyvärr alltför litet utnyttjade tillgångar de s. k. Ekdahlska papperen". Senare i samma artikel uttrycker Hallström en förhoppning om framtida åtgärder: "Ett önskemål är att hela den Ekdahlska samlingen kunde nogt genomgå och omordnas i samband med att genomgripande framtida åtgärder kunde vidtagas till dess framtida skyddande". Trots att det år 2025 har förflutit nära två sekler sedan Nils Johan Ekdahl (1799–1870) genomförde sina resor, och ett sekel sedan Hallström publicerade sin artikel, kvarstår det faktum att den Ekdahlska samlingen alltför är relativt outnyttjad och inte tillfredställande ordnad. Ur ett lokalhistoriskt norrländskt perspektiv, med särskild betoning på Jämtland, utgör den Ekdahlska samlingen en ovärderlig forskningsresurs. Med hänsyn till dess innehåll och kulturhistoriska betydelse har jag funnit det angeläget att initiera ett arbete med att strukturera och digitalisera samlingen, i syfte att öka dess tillgänglighet och säkerställa dess långsiktiga bevarande.

Redan år 1833 skickade Nils Johan Ekdahl in en förteckning till Vitterhetsakademien över de pärmbrev, handlingar och handskrifter han samlat in under sina resor i Norrland. Förteckningen, som idag förvaras i Ämbetsarkiv 2, Arkivet och Biblioteket, vol. D 1 A:1, utgör den grundläggande strukturen för den nuvarande ordningen och förteckningen över samlingen. Vid den systematiska genomgången av samtliga volymer år 2025 har ett återkommande problem identifierats: felinläggningar av handlingar. Handlingar från exempelvis Medelpad och Ångermanland har påträffats i

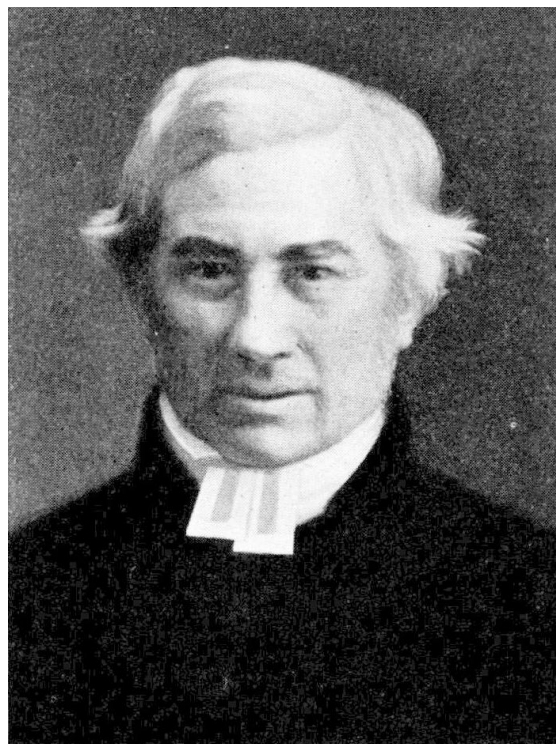

Fig. 1. Porträtt av Nils Johan Ekdahl tillhörande Adolf Fredriks församling i Stockholm. Efter Svenskt biografiskt lexikon.

volymer som enligt förteckningen tillhör Jämtland och Hälsingland. Ett annat exempel är volym F1:1 som uttryckligen ska innehålla handlingar från Undersåkers pastorat och som blev "provisoriskt" och felaktigt paginerad 1953, men där det ingår handlingar från hela Jämtland inklusive några blad från Fale A. Burmans dagboksanteckningar. Volym F1:4 är ytterligare ett exempel på bristande ordning, och har till och med förtecknats som "En stor foliobunt i pappersomslag och av mycket rörigt innehåll, varav åtskilligt säkert ditkommit i senare tid, kanske genom felinläggningar ur andra buntar". Hur dessa felinläggningar har uppstått kan man bara spekulera i, men troligtvis var en del av samlingen redan i oordning

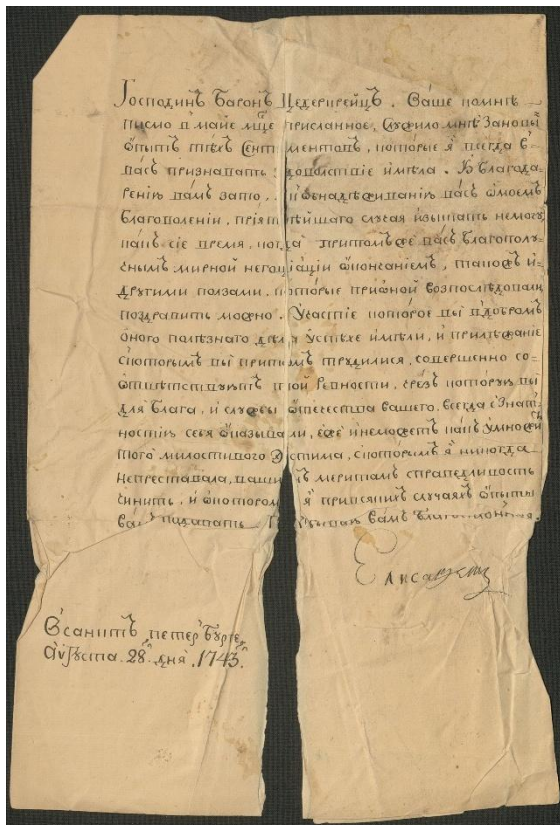

Fig. 2. Ryskt brev daterat 28 augusti 1743 från A1-13 i volym F1:14, Ekdahlska samlingen (PDM).

när den inkom till Vitterhetsakademien 1833, och att denna oordning förvärrats över tid. Vissa handlingar har även visat sig svårplacerade, och deras närvaro i samlingen väcker frågor om hur de ursprungligen kommit att inkluderas. Det gäller inte minst ett ryskt brev från 1743 som förmodligen härrör från hattarnas ryska krig 1741–1743, samt handlingar från Bergslagen, Dalarna och Uppland vilka avviker från samlingens geografiska områden.

Trots benämningen ”Ekdahlska samlingen” består samlingen i huvudsak av originaldokument, avskrifter och anteckningar från andra personer och arkiv, vilka Ekdahl samlade in under sina resor i Norrland. Detta gäller särskilt den del av samlingen som rör Jämtland, där en betydande andel av materialet härrör från Fale Abrahamsson Burman och Erik Tryggdahl. Bland Fale A. Burmans handlingar återfinns dessutom handlingar från hans släkt, däribland hans far Abraham Vilhelm Burman och hans farfar Abraham Abrahamsson Burman, med flera. Ekdahls eget bidrag till samlingen består främst av anteckningar från resor-

na. Dessa är oftast nedtecknade med blyerts på folioark med utdrag ur 1825 års jordebok. Anteckningarna omfattar noteringar om fornfynd, fornlämningar, kyrkoinventarier, kyrkor, avskrifter av dokument eller brev, samt skisser och teckningar. Under resan 1828 hade Ekdahl även med sig en ritare, O. Olsson, vars arbete det finns renritade planscher och tuschlavyrer från. Samlingen omfattar totalt 22 volymer varav, 13 innehåller handlingar från Jämtland och Hälsingland.

Utan att gå in för detaljerat i varje volym, följer nedan några exempel på det material som forskare kan förvänta sig finna i samlingen:

- F1:1: Statistik, anteckningar, avritningar över skansar, stenen i Grönan dal, avskrifter av brev m.m., allt rörande Undersåkers pastorat. Även resolutioner och handlingar rörande Jämtlands prästerskap.
- F1:2: Jämtlands privilegier eller speciella resolutioner från 1531–1777.
- F1:3: Avskrifter av brev rörande Jämtland, handlingar från äldsta skogsavvittringen i Jämtland och Ragundasjöns torrläggning.
- F1:4: Huvudsakligen kamerala handlingar med en del anteckningar av allmän historisk art.
- F1:5: Första delen i en planerad Jämtlandsbeskrivning av Erik Tryggdahl.
- F1:6: Andra delen i en planerad Jämtlandsbeskrivning av Erik Tryggdahl.
- F1:7: Korrespondens och vittnesmål rörande Jämtlands roll i skånska kriget (1675–1679) och Karl XII:s norska fälttåg (1718–1719), inklusive den ödesdigra dödsmarschen över fjället vid nyåret 1719.
- F1:8: Mycket blandad samling av dokument i original eller avskrift rörande Jämtland som resolutioner, rannsakingar och skatteläggningshandlingar.
- F1:9: En latinsk Jämtlandsbeskrivning, Ekdahls reseanteckningar från Jämtland, kartor från 1700-talet, och hand-

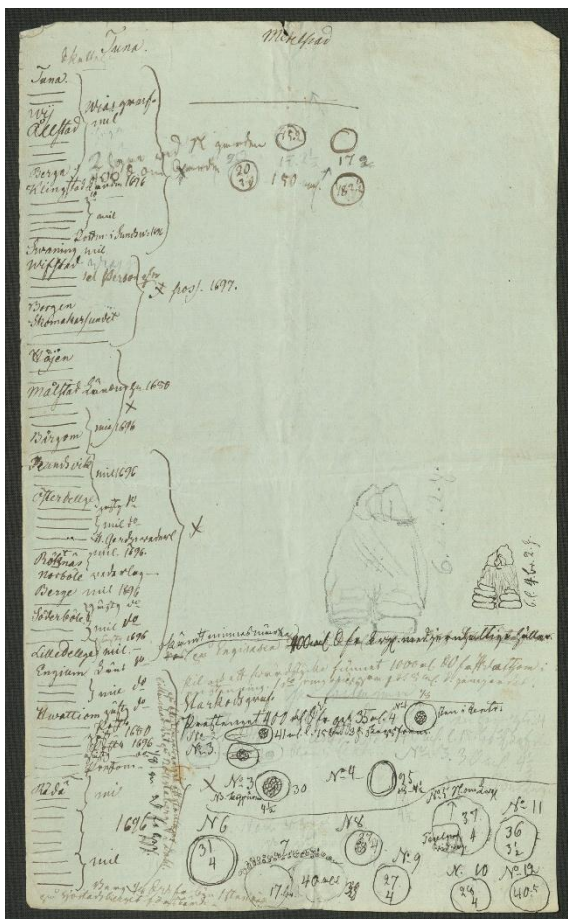

Fig. 3. Typexempel på en av Ekdahls reseanteckningar, nedtecknade på folioark med utdrag ur 1825 års jordebok, exemplet visar Tuna socken i Medelpad ur volym F1:14 (PDM).

lingar tillhörande Abraham Wilhelm Burman.

- F1:10: Anteckningar av Fale A. Burman inom bl.a. huskurer, hushållning, väderleksmärken, jämtländska dialektord och släktutredningar.
- F1:11: Avskrifter eller original av olika dokument eller brev rörande Hälsingland, främst domböcker och från trolldomskommissionen.
- F1:12: Ekdahls reseanteckningar från Hälsingland.

- F1:13: Innehåller en mängd handlingar rörande Hälsingland i original eller avskrift, mestadels härstammande från magister Berglind i Gävle.
- F1:14: Strödda handlingar från flera olika landskap som: Västerbotten, Ångermanland, Medelpad, Gästrikland, Dalarna, Bergslagen, Uppland, Stockholm m.m. Skattelängder från 1500- och 1600-talen, ett ryskt brev från 1743, samt handlingar från trolldomskommissionerna i Uppland och Gästrikland. Reseanteckningar från Västerbotten, Ångermanland, Medelpad och Gästrikland.
- F1:15: Sockenbeskrivning om Övertorneå av Johan Portin.
- F1:16: Konceptdombok över Medelpad 1617–1622.
- F1:17: Ritningar, planscher och reseberättelse från Ekdahls resor 1827–1830.
- F1:18: Handlingar rörande Ekdahls resor 1827–1830, med planscher, konceptteckningar och anteckningar.
- F1:19: 1600-tals recessbok från Västernorrland.
- F1:20: Mapp med Ekdahls anteckningar om kyrkor och inventarier från Skåne och Uppland.
- F1:21: Avskrifter och register över delar av volymerna F1:14–15.
- F1:22: Gustaf Hallströms artikel i särtryck. Även kopior och avskrifter ur samlingen.

Sammanfattningsvis erbjuder samlingen en betydande forskningspotential, särskilt för studier inom lokalhistoria, släktforskning, rättshistoria, folklivsforskning och militärhistoria med fokus på 1600–1800-talets Norrland.

Fig. 4. "Utsigt af Medstugan med en del av norska fjällryggen", Ekdahlska samlingen, vol. 18, II E (PDM).

Referenser

Riksantikvarieämbetets arkiv

Nils Johan Ekdahls samling, Ekdahlska samlingen. [Länk](#)
Ämbetsarkiv 2, Arkivet och biblioteket, vol. D 1 A:1.

Litteratur

Hallström, Gustaf. 1828–29. N. J. Ekdahls norrländska resor och samlingar 1827–1830. Särtryck ur *Arkiv för Norrländsk Hembygdsforskning* (1928–29).
SBL = Svenskt biografiskt lexikon: Nils Johan Ekdahl [Länk](#)

Från Stiernhielm till Peringskiöld: nypublicerat material ur F-samlingen

Patrick Granholm och Chris Haffenden

Fig. 1. Gravyr som kombinerar runinskrifter, kalendariska symboler och vardagsscener och visar hur text och bild samverkade i den tidigmoderna dokumentationen av samisk kultur och nordliga landskap. Johannes Schefferus, Lapponia (1673), annoterat exemplar, Fe 7 bilaga.

Foto: Kungliga biblioteket (PDM).

De nya digitaliseringarna av Kungliga bibliotekets F-samling ger ytterligare djup åt bilden av den svenska antikvariska kunskapsproduktionen under 1600- och 1700-talen. De senast tillgängliggjorda handskrifterna visar återigen bredden i detta material: från filologiska och etymologiska undersökningar till runologiska,

topografiska och historiska samlingar, där språk, fornfynd och dokumentation av det förflutna vävs samman.

En tydlig tyngdpunkt ligger vid Georg Stiernhielms lärda arbeten, med flera etymologiska samlingar, lexikonprojekt och språkhistoriska index som belyser den tidigmoderna

ambitionen att systematisera det svenska och nordiska språkets ursprung. Här framträder Stiernhielm i en annan roll än den poetiska: som filolog och kunskapsorganisatör, verksam i skärningspunkten mellan humanistisk lärdom och antikvariskt forskningsintresse.

Den antikvariska traditionen representeras också genom omfattande samlingar knutna till Johan Peringskiöld och Johan Fredrik Peringskiöld, där *Monumenta Sveo-Gothorum* och översättningar av klassiska historiska verk vittnar om ett långsiktigt dokumentationsarbete av runinskrifter, landskap och fornminnen. Tillammans med handskrifter av bland andra Elias Brenner, Nicolas Keder och Olof Celsius synliggör materialet hur bild, text och systematiska anteckningar användes för att fixera

och tolka Sveriges materiella och historiska arv.

Särskilt rik är de skrifter som finns under signum Fm, som rymmer allt från fältanteckningar, teckningar och resebeskrivningar till genealogier, gravinskrifter och minnesmärken. Dessa volymer ger inblick i den praktiska kunskapsproduktionen bakom den tidiga antikvarianismen – ett arbete som ofta var fragmentariskt, kumulativt och tvärvetenskapligt till sin karaktär.

Genom digitaliseringen blir detta omfattande material nu samlat och fritt tillgängligt, och därmed en central resurs för framtida forskning om hur Sveriges kulturarv först dokumenterades, ordnades och gjordes begripligt.

Fd, Georg Stiernhielms skrifter och samlingar, 6 handskrifter:

- Fd 2:2, Georg Stiernhielm, *Collectanea etymologica: Radix Ma.* [Länk](#)
- Fd 7, Georg Stiernhielm, *Miscellanea etymologica.* [Länk](#)
- Fd 9, Georg Stiernhielm, *Miscellanea etymologica.* [Länk](#)
- Fd 10, Georg Stiernhielm, *Lexicon Gothicum philologicum.* [Länk](#)
- Fd 10a, Georg Stiernhielm, *Utkast till ett svenskt lexikon.* [Länk](#)
- Fd 11, Georg Stiernhielm, *Index vocum antiquarum cum explicatione.* [Länk](#)

Fe, Åtskilliga arbeten och samlingar, 12 handskrifter:

- Fe 7 bilaga, Gravyr ur Schefferus anoterade exemplar av Lapponia. [Länk](#)
- Fe 9, Elias Olofsson Sahlin, *Promptuarium juris Sveo-Gothici.* [Länk](#)
- Fe 12, Förlaga till den reviderade utgåvan av Elias Brenner, *Thesaurus nummorum Sveo-Gothicum* (1731), förberedd av Nicolas Keder. [Länk](#)
- Fe 13, Nicolas Keder, Koncept till den reviderad upplagan av Elias Brenner, *Thesaurus nummorum Sveo-Gothicum* (1731). [Länk](#)
- Fe 13 A, Nicolas Keder, Manuskript. [Länk](#)
- Fe 13 B, Nicolas Keder, Manuskript. [Länk](#)
- Fe 13 C, Nicolas Keder, Manuskript. [Länk](#)
- Fe 14, Claudius Arrhenius Örnhielm, *Svecia antiqva et hodierna Chorographica et topographica descriptis.* [Länk](#)
- Fe 17, *Monumenta runica.* [Länk](#)

- Fe 18:1, Isak Reenhielm, *Acta publica*. [Länk](#)
- Fe 18:2, *Antiquitates Sueo-Gothicae*. [Länk](#)
- Fe 19-20, Jonas Haquini Rhezelius, *Calendarium runicum* (Avskrift av Jonas Petri Nybelius). Carl Hagelberg, Anteckningar och ritningar av runstavar. [Länk](#)

Fh, Johan Peringskiölds samlingar och skrifter, 6 handskrifter:

- Fh 1, Johan Peringskiöld, *Monumenta Sveo-Gothorum*. 1. Introduktion. [Länk](#)
- Fh 2, Johan Peringskiöld, *Monumenta Sveo-Gothorum*. 2. Uppland: Tiundaland. [Länk](#)
- Fh 3, Johan Peringskiöld, *Monumenta Sveo-Gothorum*. 3. Uppland: Attunda. [Länk](#)
- Fh 5, Johan Peringskiöld, *Monumenta Sveo-Gothorum*. 5. Gästrikland, Hälsingland, Medelpad, Jämtland, Lappland, Finland. [Länk](#)
- Fh 7, Johan Peringskiöld, *Monumenta Sveo-Gothorum*. 7. Östergötland. [Länk](#)
- Fh 8, Johan Peringskiöld, *Monumenta Sveo-Gothorum*. 8. Småland, Öland Gotland. [Länk](#)

Fi, Johan Fredrik Peringskiölds skrifter, 1 handskrift:

- Fi 3, Paulus Diaconus, *Historia Longobardorum*. Svensk översättning av Johan Fredrik Peringskiöld. [Länk](#)

Fm, Skilda skrifter och samlingar, 38 handskrifter:

- Fm 5, Nils Reinhold Brocman, *Anteckningar om runstavar och kalendarier*. [Länk](#)
- Fm 12, Eric Julius Biörner, *Nordiska kämpadater*, Stockholm 1737. Annoterat av Nils Reinhold Brocman. [Länk](#)
- Fm 13, Eric Julius Biörner, *Berättelse om de gamle svears och göthars begravningssätt*. [Länk](#)
- Fm 17, Johan Fredric Iverus, *Beskrivningar och teckningar av fornlämningar och fynd*. [Länk](#)
- Fm 19, Gustaf Holdo Stråle, *Prehistoric ceramics*. [Länk](#)
- Fm 20, Nils Henrik Sjöborg, *Memorial angående förnyad förordning om vård av fornminnen*. [Länk](#)
- Fm 21, Nils Henrik Sjöborg, *Beskrivningar och teckningar av svenska fornlämningar*. [Länk](#)
- Fm 22, Olaus Rudbeck d.ä., *Anteckningar rörande Nordens fornhistoria*. [Länk](#)
- Fm 24, Jacob Reenhielm, *Antikvarisk-topografiska och historiska anteckningar*. [Länk](#)
- Fm 25, Genealogisk serie på gamla Uppsala regenter. [Länk](#)
- Fm 26a, Thure Ljunggren, *Liber excerptorum ex antiquis rerum Svio-Gothicarum scriptoribus*. [Länk](#)
- Fm 28:1, Jakob Södergren, *Beskrivning av Varnhems kyrka*. [Länk](#)

- Fm 28:2, Jakob Södergren, *Beskrivning av Varnhems kyrka*. [Länk](#)
- Fm 29, Johan Henrik Jern, *Inskriptioner på kyrkklockor i Östergötland*. [Länk](#)
- Fm 30, Elias Brenner och Johan Leitz, *Teckningar av kyrkor och minnesmärken i Östergötland*. [Länk](#)
- Fm 31, Casper Magnus Espman, *Herrestad Härads Minningsmärken uti Skåne*. [Länk](#)
- Fm 32, Nils Ekebon, *Origo et privilegium Verendiae*. [Länk](#)
- Fm 33, Eric Benzeli, *Diarium Vazstenense*, Uppsala 1721. Elias Brenner, Träsnitt av gravar i Vadstena klosterkyrka, med anteckningar av Johan Helin. [Länk](#)
- Fm 34, Elias Brenner, *Träsnitt av gravar i Vadstena klosterkyrka*, med anteckningar av Nescher. [Länk](#)
- Fm 35, Teckningar av gravar i Vadstena kloster. [Länk](#)
- Fm 36, Jacob Langebek, *Läsning av steninskrifter i Vadstena klosterkyrka*, med tillägg av Andreas Birgeri Tollbom. [Länk](#)
- Fm 37, Carl Hagelberg, *Anteckningar om gravstenar i Vadstena*. [Länk](#)
- Fm 38, Elisabeth Gjörwell, *Gravstenar i Stockholms Storkyrka*. [Länk](#)
- Fm 39, Claudius Arrhenius Örnhielm, *Specification och förteckning på de förnämste Antiquiteter och monumenter som finnas uti Uppland*. [Länk](#)
- Fm 40, Samlingshandskrift. [Länk](#)
- Fm 57:1, C. G. G. Hilfeling, *Reseanteckningar i Sverige. 1*. [Länk](#)
- Fm 57:2, C. G. G. Hilfeling, *Reseanteckningar i Sverige. 2*. [Länk](#)
- Fm 57:3, C. G. G. Hilfeling, *Reseanteckningar i Sverige. 3*. [Länk](#)
- Fm 57:4, C. G. G. Hilfeling, *Reseanteckningar i Sverige. 4*. [Länk](#)
- Fm 57:5, C. G. G. Hilfeling, *Reseanteckningar i Sverige. 5*. [Länk](#)
- Fm 57:6, C. G. G. Hilfeling, *Reseanteckningar i Sverige. 6*. [Länk](#)
- Fm 57:7, C. G. G. Hilfeling, *Reseanteckningar i Sverige. 7*. [Länk](#)
- Fm 57:8, C. G. G. Hilfeling, *Reseanteckningar i Sverige. 8*. [Länk](#)
- Fm 57:9, C. G. G. Hilfeling, *Reseanteckningar i Sverige. 9*. [Länk](#)
- Fm 57:10, C. G. G. Hilfeling, *Reseanteckningar i Sverige. 10*. [Länk](#)
- Fm 57:12, C. G. G. Hilfeling, *Reseanteckningar i Sverige. 12*. [Länk](#)
- Fm 60:1, Olof Celsius, *Anteckningar om runstenar. 1*. [Länk](#)
- Fm 60:2, Olof Celsius, *Anteckningar om runstenar. 2*. [Länk](#)

Hela Ämbetsarkiv 1 tillgängligt via Arkivsök

Emma Hagström Molin

Riksantikvarieämbetets äldsta ämbetsarkiv finns numera i sin helhet tillgängligt via Arkivsök. För att hitta till materialet söker du på [Antikvitetskollegiet och Antikvitetsarkivet](#) i Arkivsöks sökportal. I det följande listas de senaste publiceringarna tematiskt, följt av en kort källkommentar. De första 26 volymerna presenterades i [Meddelanden 1](#), sid. 27–30.

1. Handlingar rörande förlagsverksamheten, 2 volymer

ATA/ARK1_1-1/F 1/3, Handlingar rörande förlagsverksamheten 1671–1721.

ATA/ARK1_1-1/F 1/4, Handlingar rörande förlagsverksamheten 1722–1781.

2. Handlingar angående Antikvitetskollegiets och Antikvitetsarkivets förvärv av fornsaker, 3 volymer

ATA/ARK1_1-1/F 2/1, Handlingar angående Antikvitetskollegiets och Antikvitetsarkivets förvärv av fornsaker 1670–1719.

ATA/ARK1_1-1/F 2/2, Handlingar angående Antikvitetskollegiets och Antikvitetsarkivets förvärv av fornsaker 1721–1739.

ATA/ARK1_1-1/F 2/3, Handlingar angående Antikvitetskollegiets och Antikvitetsarkivets förvärv av fornsaker 1741–1784.

3. Handlingar angående stater och personalförteckningar, 1 volym

ATA/ARK1_1-1/F 3/1, Handlingar angående stater och personalförteckningar 1675–1722, 1766.

4. Handlingar rörande tjänstgörande i Antikvitetskollegiet och Antikvitetsarkivet, 2 volymer

ATA/ARK1_1-1/F 4/1, Handlingar rörande tjänstgörande i Antikvitetskollegiet och Antikvitetsarkivet 1665–1765.

ATA/ARK1_1-1/F 4/2, Handlingar rörande tjänstgörande i Antikvitetskollegiet och Antikvitetsarkivet 1674–1775.

5. Handlingar angående bibeltryckstunnan, 3 volymer

ATA/ARK1_1-1/F 5/1, Handlingar angående bibeltryckstunnan 1670–1691.

ATA/ARK1_1-1/F 5/2, Handlingar angående bibeltryckstunnan 1674–1700.

ATA/ARK1_1-1/F 5/3, Handlingar angående bibeltryckstunnan 1683–1700.

6. Genealogiska utredningar, 1 volym

ATA/ARK1_1-1/F 6/1, Genealogiska utredningar m.m. 1682–1778.

7. Allmänna räkenskaper. Reviderade räkenskapsböcker med verifikationer, 4 volymer

ATA/ARK1_1-1/G 1 a/1, Allmänna räkenskaper. Reviderade räkenskapsböcker med verifikationer 1670–1684.

ATA/ARK1_1-1/G 1 a/2, Allmänna räkenskaper. Reviderade räkenskapsböcker med verifikationer 1685–1686.

ATA/ARK1_1-1/G 1 a/3, Allmänna räkenskaper. Reviderade räkenskapsböcker med verifikationer 1687.

ATA/ARK1_1-1/G 1 a/4, Allmänna räkenskaper. Reviderade räkenskapsböcker med verifikationer 1688–1689.

8. Strödda räkenskaper, 2 volymer

ATA/ARK1_1-1/G 1 b/1, Strödda räkenskaper 1671–1779.

ATA/ARK1_1-1/G 1 b/2, Strödda räkenskaper 1748–1790.

9. Revisionshandlingar, 3 volymer

ATA/ARK1_1-1/G 1 c/1, Revisionshandlingar 1670–1687.

ATA/ARK1_1-1/G 1 c/2, Revisionshandlingar 1682–1687.

ATA/ARK1_1-1/G 1 c/3, Revisionshandlingar 1687–1689.

10. Förlagsverksamheten, räkenskaper, 2 volymer

ATA/ARK1_1-1/G 2 a/1, Reviderade räkenskaper över förlagsverksamheten 1700–1719. [Länk](#)

ATA/ARK1_1-1/G 2 b/1, Underlag till förlagsverksamhetens räkenskaper, kladlar, koncept, assignationer och kvittenser 1673–1747.

11. Handskriftssamlingen, 13 volymer

ATA/ARK1_1-1/Ö 1/1, Handskriftssamlingen 1690–1770.

ATA/ARK1_1-1/Ö 1/2, Handskriftssamlingen, medaljförteckning, (1680-tal?).

ATA/ARK1_1-1/Ö 1/3, Handskriftssamlingen, Johan Bergmans förteckning över runinskrifter, 1700-tal.

ATA/ARK1_1-1/Ö 1/4, Handskriftssamlingen, Ordningar rörande Bergslagen och Mynt, ca 1700, [Länk](#)

ATA/ARK1_1-1/Ö 1/5, Handskriftssamlingen, avskrifter och förteckningar 1700-tal.

ATA/ARK1_1-1/Ö 1/6, Handskriftssamlingen, avskrifter 1700-tal.

ATA/ARK1_1-1/Ö 1/7, Handskriftssamlingen, Gudmundus Olais lexikon A-E, 1750–1772.

ATA/ARK1_1-1/Ö 1/8, Handskriftssamlingen, Gudmundus Olais lexikon F-G, 1750–1772.

ATA/ARK1_1-1/Ö 1/9, Handskriftssamlingen, Gudmundus Olais lexikon H-K, 1750–1772.

ATA/ARK1_1-1/Ö 1/10, Handskriftssamlingen, Gudmundus Olais lexikon L-M, 1750–1772.

ATA/ARK1_1-1/Ö 1/11, Handskriftssamlingen, Gudmundus Olais lexikon N-R, 1750–1772.

ATA/ARK1_1-1/Ö 1/12, Handskriftssamlingen, Gudmundus Olais lexikon S, 1750–1772.

ATA/ARK1_1-1/Ö 1/13, Handskriftssamlingen, Gudmundus Olais lexikon T-Y, 1750–1772.

Kommentar till handlingarna

De två volymer som innehåller **Handlingar rörande förlagsverksamheten** rymmer memorial, resolutioner, kontrakt, beräkningar, register och spridda fragment. Här finns redovisning av böcker, inköp, lagring och försäljning av böcker samt bortskänkta böcker tillsammans med räkningar för boktryckare och bokbindare. Uppgifter om bokbindare och Urban Wermans sterbhus, Elias Brenners ”Thesaurus nummorum”, Eric Julius Biörners skrifter, Jacob Richardssons halländska verk, Nils Wessmans skånska verk och Carl Reinhold Berchs verk om namnkunniga svenskar återfinns också här.

Volym 1 av **förvärv av fornsaker** tar upp fynd, förvärv och gåvor i kronologisk ordning, ofta kompletterat med ett inventarienummer.

Exempel på fynd är mynt, guldfigerringar, guldbrakteater, runstavar, runkalendrar samt silverringar. Här finns redogörelse för Linköpingsskatten med information om dess relikier och relikskrin, tillsammans med teckningar av föremålen samt benfragment från heliga Birgitta. Andra märkvärdiga fynd är Biskop Brynulfs stövel, ett dekorerat elfbenshorn och japanska guldmynt, Gustav Vasas sigill i silver, ett gravtäcke i siden föreställande Holmger Knutsson, silverskålar och silverskedar från Gothen, guldpärlor hittade i Möklinta, silverskålar och silverpärlor funna i Älvkarleby, uppgifter om fyndet av Nässkatten, inklusive förteckning och avbildningar av mynten. Här finns även korrespondens, beskrivningar, intyg och ritningar i original, blandade med dåtida och sentida avskrifter. I

volym 2 finns uppgifter om samiska trummor som transporterats från Åsele till Antikvitetskollegiet. Därtill om fynd av silvermynt och föremål från Sörbäck i Norrby socken, anglosaxiska mynt i Älvestads socken, mynt från Loimijoki i Finland och arming och silversmycke i Östra Herrestad socken, guldten i Saleby socken, fragment av silverskål upphittat i Finland, guldringar i Värings socken, guldhårnål från Västerås slott, mynt och silversmycken funna i Västerhejde socken, silversmycken, mynt och silverbrakteater funna i klockhem i Skara socken samt tennkanna innehållande mynt funna i Finström socken på Åland. I volymen ryms även information om inköp av Cronstedts myntkabinett 1731. Här finns även korrespondens, beskrivningar, intyg och ritningar i original, blandade med dåtida

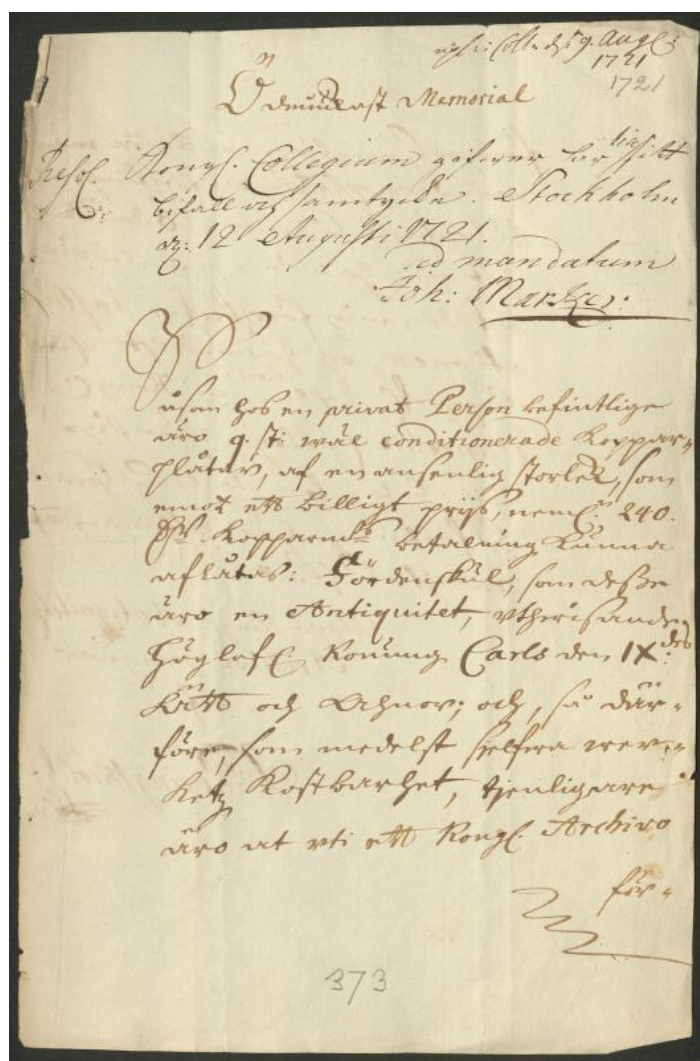

Fig. 1. Memorial från 1721 om förvärv. Riksantikvarieämbetets arkiv, Ämbetsarkiv 1, F2/2 (PDM).

och sentida avskrifter. Volym 3 innehåller uppgifter om gåvor från kanslisten Nils Wessmans samlingar, förvärvet av Carl Carlsson runstavs-samling och gåva av Johan Bergman. Därtill information om silverringar och fingerringar upphittade i Torstuna, guldstycken funna i Lena socken, bronsdiadem funnet i Källunge socken, fynd av silversmycken och sköldbucklor i Bredsättra socken, guldring med drakhuvuden funna i Nauskis Finland, Tureholmsskatten med guldhalsring och andra guldföremål samt guldring från Linköpings slott och guldarmband funna i Uppsala domkyrka. Därtill om donerade rökelsekar och landskapsmålningar utförda av drottning Ulrika Eleonora d.ä. Slutligen uppgifter om en stor samling ryska silvermynt funna i taknocken vid rivning av kungliga mynthuset, sannolikt från en stöld utförd 1732.

Det finns ett antal volymer i ämbetsarkivet som rör kollegiets personal. I volymen med **Handlingar rörande fastställda stater** finns uppgifter om budgetar, personalkostnader, förteckning över personal, utgifter samt olika förslag och beräkningar m.m. I den första volymen med **Handlingar rörande tjänstgörande i Antikvitetskollegiet och Antikvitetsarkivet 1665–1765** finns en förteckning över anställda 1692–1754 av Johan Helin med tillägg av Carl Reinhold Berch, utdrag ur Rüdligs "Det florerande Stockholm", med tillägg av Berch, en förteckning över tjänster och anställda 1692–1784, handlingar rörande tjänstgörande från Truls Arvidsson, Ernst Balduin, Lars Olsson Berg, Erik Julius Björner, Anders Botin, Casper Brechenmacher, Nils Reinhold Brocman, Thorvalder Brocman, Laurentius Bureus, Henrik von Börger, Nils Hufwedsson Dal, Georg Dahlstedt, Lars Pedersson Edström, Erik Ekholm, Nils Enander, Hans Gabriel Enander, Eric Enhörning, Christian Ehrenhoff, Gerdt Friedrich, Petter Gripenmark, Gudmundur Gudmundsson, Gudmundur Olafsson, Johan Hadorph samt sönerna Johan, Daniel, Nils och till sist Samuel Hadorph. Bland Hadorphs dokument finns även handlingar angående Eric Wennæsius. I **Handlingar rörande tjänstgörande i Antikvitetskollegiet och Antikvitetsarkivet 1674–1775** återfinns dokument om anställda från Hagelberg till Örnhielm: Carl Hagelberg (saknas), Jacob Isthmén

Reenhielm, Anders Halling, Johan Heidenstrauch, Johan Christofer Heijer, Petter C. Hierpe, Carl Gustaf Gottfrid Hilfeling, Erik Gösta Hinnel, Thomas Campanius Holm, Jon Eggertsson, Johan Meijer, Lars Norrman, Helge Olafsson, Lars Pahl, Johan Peringskiöld, Johan Fredric Peringskiöld, Samuel von Pufendorf, Jacob Richardsson, Gustaf Rosendalius, Petter Salan, Elias Salin, Carl Ludvig von Schantz, Sigurdur Olafsson, Elias Stadius, Anders Anton Stiernman, Petrus Tunander, Johan Thunberg, Ulf Christophersson (saknas), Jacob Vendelius Eric Wennaesius, Jonas Werving, Johan Werving, Tobias Westenhielm, Magnus Westius, Johan Zederholm och Claudius Arrhenius (Clas) Örnhielm.

I den första volymen av tre med **Handlingar angående bibeltryckstunnan**, för åren 1670–1691 finns förteckningar över socknar och prästgäll, landskamrerarnas insända uppgifter och inkomstersättning 1670–1690. Här finns även handlingar rörande "Striden om tryckeritunnan", kungliga brev och skrivelser till och från Antikvitetskollegiet, Statskontoret och Kanslikollegiet samt förteckning över samtliga arbeten i Antikvitetskollegiet fr.o.m. 1667. Den andra volymen gällande åren 1674–1700, innehåller restlängder för åren 1674–1694, skrivelser, koncept till rundskrivelser till landshövdingar och landskamrerare från Kammarkollegiet och Antikvitetskollegiet/-arkivet samt brevväxling med kamreraren Enander 1693–1696, 1700. Den tredje volymen, gällande åren 1683–1700, rymmer restantier, räkenskaper och korrespondens rörande bibeltryckstunnan ordnade länsvis: Uppsala län 1694; Östergötlands län 1694; Jönköpings län 1683–1695; Kronobergs län 1683–1695; Göteborgs och Bohus län 1694; Älvsborgs län 1684–1695; Skaraborgs län 1693–1700; Örebro och Värmlands län 1686, 1694; Västmanlands län 1694–1695; Kopparbergs län 1692; Väster-norrlands län 1694–1696; Västerbottens län 1694; Åbo, Ålands och Björneborgs län 1694; Viborgs län 1685, 1690, 1694; Generalguvernementet Skåne 1694 och Hallands län 1683–1695.

Volymen med **Genealogiska utredningar m.m. 1682–1778** omfattar förutom utredningar även andra slags skrivelser, tablåer, avskrifter och utdrag från åren 1690–1747, bland annat

för Reduktionskommissionen 1700 och Reduktions- och likvidationsverket 1740–1744. Här finns även skrivelse om reparation av det Baggeska gravkoret i Värmdö kyrka, 1734, arvshandlingar rörande godset Korbs i Estland, Johan Peringskiölds inventering av gravkoren i Uppsala domkyrka 1707, med skrivelser, koncept, renskrifter, avritningar, ”Genealogica Rudbeckiorum” från 1766, Flintenbergs katalog nr 123, medaljförslag från 1731–1778 om bl.a. kronprins Gustav och prinsessan Sofia Magdalenas vigsel, president Gustaf Cronhielm och om drottning Sofia Magdalenas nedkomst 1778, med mera.

Det finns ett antal serier som rör de ekonomiska förhållandena. **Allmänna räkenskaper. Reviderade räkenskapsböcker med verifikationer 1670–1684** innehåller en reviderad räkenskapsbok. Det rör som om en inbunden volym som lämnats till kammaren för revision 30 april 1686 med verifikationer på s. 319–1069. Verifikationerna i bandet har numrerats med sidnummer direkt efter själva räkenskapen. Därtill finns kladdkoncept och renskrivna koncept för vissa år, som är utbrutna häften ur tidigare band. I den andra volymen med **Reviderade räkenskapsböcker med verifikationer för åren 1685–1686** finns också en inbunden räkenskapsbok, som lämnats till kammaren för revision 25 april 1688, med verifikationer på s. 201–450. Häre finns också kladdkoncept i två häften till hela räkenskapen och renskrift i ett häfte (s. 53–76). Verifikationerna i bandet har numrerats med sidnummer direkt efter själva räkenskapen. Därtill förekommer som tidigare kladdkoncept och renskrivna koncept för vissa år som utgörs av utbrutna häften ur tidigare band. Sedan följer två volymer med **allmänna räkenskaper** som även de innehåller reviderade räkenskapsböcker. Den första inbundna volymen gäller år 1687. Den har ett skadat band där de första 63 sidorna saknas. Verifikationer finns på s. 178–301, här finns även kladdkoncept samlat i ett häfte s. 2–170 och renskrivet koncept i ett häfte s. 2–54. Den andra volymen rymmer två band med allmänna reviderade räkenskapsböcker för åren 1688 och 1689. I 1688 års räkenskaper saknas de första 46 sidorna. Verifikationer finns på s. 166–377, varav 20 spridda sidor saknas. 1689 års räkenskap, inlämnat för revision 24 januari

1691, är komplett och i renoverat band. Verifikationer hittas på s. 180–287. Den första volymen med **Strödda räkenskaper gällande åren 1671–1779** innehåller bland annat summariska räkenskaper och beräkningar för 1671, 1674–1685, 1676–1686. Här finns även beräkningar av löneläget och myntremediet, Hadorphs egna räkningar 1670–1679, kanslibokhållarens förteckning över antikvitetsarkivet utgifter 1779, utdrag ur räkenskaperna 1692–1722, handlingar rörande kassa- och revisionsärenden 1719, 1726, 1745, spridda kvittenser, assignationer och rekvisitioner om bl.a. löne-medel, lokaler och tryckeritunnan 1673–1724, lönekvittenser för åren 1719, 1721–1724, förteckningar över assignationer 1724–1792, förteckning över expensutgifter för åren 1748–1757 och därtill assignationer, räkningar och kvittenser för åren 1731–1750. Den andra volymen med **Strödda räkenskaper för åren 1748–1790** rymmer transumt (utdrag) på kassaräkningar 1748–1752, Antikvitetsarkivets kassaräkningar 1782–1785 och 1749–1773 av Carl Reinhold Berch, sammandrag av utgifter 1778–1790, kvittenser 1750–1770, och till sist translator Thorvalder Brochmanns dödsbo 1763–1764. I **Revisionshandlingar 1670–1687** återfinns advokatfiskalens observationer till huvudboken 1670–1684, tillsammans med myntremediet och besparingar samt tullfriheten på papper, fiskalens revision av Johan Hadorphs lön och respengar 1670–1684, en jämförelse mellan huvudbokens uppgifter och tryckeritunnan 1674–1684. Dessutom finns här observationer och anmärkningar till huvudboken 1670–1684 och noteringar om papper, bläck och liknande, 1685–1686. Slutligen finns en jämförelse mellan landsböckerna och huvudböckernas uppgifter om tryckeritunnan 1674–1686 samt observationer och jämförelse mellan huvudboken och räntekammarens huvudbok 1670–1684, med mera. I den andra volymen med **Revisionshandlingar**, för åren **1682–1687**, återfinns handlingar angående riksantikvarie Johan Hadorphs lön: advokatfiskalens utredningar 1687 angående Hadorphs påstådda oegentligheter i allmänhet och myntremediet, besparingen och papperstullfriheten i synnerhet. Dessutom finns här Hadorphs svar på revisionsanmärkningarna till räkenskaperna samt hans förklaringar rörande räkenskaperna,

tillsammans med en redogörelse för Hadorphs lön till kanslikollegiet, kassaböcker och stater för åren 1666–1680, advokatfiskalens PM om hur revision ska gå till, advokatfiskalens brev till kungen, daterat 10 februari 1687, en inkommen berättelse med anledning av fiskalens frågor om Hadorph, svar på advokatfiskalens förfrågningar samt fiskalens 25 punkter om Hadorphs egennyttan, skrivelser angående myn-tremediet och besparingen 1687 samt slutligen advokatfiskalens PM och anteckningar om vad som ska undersökas. I den tredje volymen med **Revisionshandlingar** för åren **1687–1689** finner vi utredningar om tryckeritunnan och markegången, länsvis ordnade med redogörelser från landshövdingar och landskamrerare. Här finns även skrivelser om differensen mellan huvudboken och landsböckerna, och ytterligare om revisionen genom brev från Hadorph till Advokatfiskalen, daterat den 7 augusti 1687. Därtill om markegången i Norrlands städer och ett odaterat memorial om Hadorphs samt advokatfiskalens koncept år 1689.

I volymen **Reviderade räkenskaper över förlagsverksamheten 1700–1719** återfinns tre inbundna räkenskapsböcker, samtliga av Johan Peringskiöld. Det första bandet rymmer räkenskaper rörande utgivning, inlösen av ett guld-fynd i Skyllinge (Sköldinge), papper samt bok-försäljning med bokbinderikostnader 1700–1704. Den andra innehåller räkenskaper över försäljning och inköp av böcker, bokbinderi-kostnader, bokgåvor samt inköp av en del av Näsfyndet (Nässkatten) 1705–1707. Den tredje inbundna volymen rymmer två delar, för åren 1708–1719, presenterat i kammaren den 3/2 1720. Första delen, daterad den 12/12 1714 omfattar endast utgivning av ”Bibliska släkt-registret” och ”Monumenterna”. Den andra delen, daterad den 19/1 1720 gäller ”Ulleråker härads monument” och ”Bråvalla Sagubrott” samt några enstaka andra poster. I **Underlag till förlagsverksamhetens räkenskaper, kladdar, koncept, assignationer och kvittenser 1673–1747** finns blandade handlingar rörande förlagsverksamhetens räkenskaper som kvittenser, assignationer, sammanställningar för åren 1673–1699, utgivnings- och bok-räkenskaper för åren 1680–1719, räkningar och assignationer, mest kopior eller förlagor för åren 1697–1704. Här finns även koncept

till bokförda räkenskaper för åren 1705–1714 över utgivningen av ”Monumenta Ullerakerensia” och över ”Bibliska Släktregistret” av J. Peringskiöld, koncept till bokförda räkenskaper för åren 1715–1719 över utgivningen av ”Monumenta Ullerakerensia” och över ”Bråvalla Sagubrott” med mera. Här finns ett memorial daterat den 6/2 1725 av J. F. Peringskiöld, med uppgifter om hur fadern Johan Peringskiöld kort före sin död den 24/3 1720 lämnat in räkenskap över de medel han haft. Till sist finns även renskrift av expens-räkenskaper för åren 1721–1724, koncept för åren 1723–1724 av J. F. Peringskiöld, räkenskap över försålda och utlämnade böcker under åren 1721–1724 av J. F. Peringskiöld samt räkningar, assignationer och kvittenser för åren 1725, 1730–1742, 1747.

I det äldre ämbetsarkivet finns det en handskriftssamling som omfattar tretton volymer. I den första, **Handskriftssamlingen 1690–1770**, hittar vi historiska anteckningar och excerpter av till exempel Richard von der Hardt år 1693, ”Epistola ad ... Iohannem Peringschiöldium ...” i avskrift från 1703, Ealus Terserus inlagor m.m. om resningen i Dalarna 1613–1614, i avskrift, Mårten Törnhielms ”Compendium Romanæ Historiæ secundum Nummos”, *The Daily Post-Boy* från den 18 juni och den 17 juli 1731 om den pågående riksdagen, J. Helins ”Annotationer i Antiqviteterna”, laghistoriska och biografiska anteckningar, E. J. Biörners koncept till ”Rolf Krakes saga”, Fabian Törners ”Colloquium inter Rufum et Crassum” i avskrift från år 1730, C. Gros de Boze ”Devises et des Emblemes de l’Academie...” i avskrift från år 1740, Brocmans ”Några små anmärkningar öfwer Nachrichten von Island”, S. Gagnerus ”En liten Resa, år 1766 till 3ne, ibland de minsta Socknar i Westmanland” (Kolbäck, Himmata, Kungs-Barkarö) från år 1769 och slutligen S. Gagnerus ”En liten Resa til Östergötland” 1770, som dock främst berör Södermanland. Volymen **Handskriftssamlingen, medalj-förteckning**, troligen från 1680-tal, innehåller en inbunden katalog med titeln ”Catalogue des Medailles”. Här återfinns förteckningar över medaljer för kardinaler, furstar och framstående män i Italien samt över engelska, svenska och danska medaljer, gjort efter 1684 (se

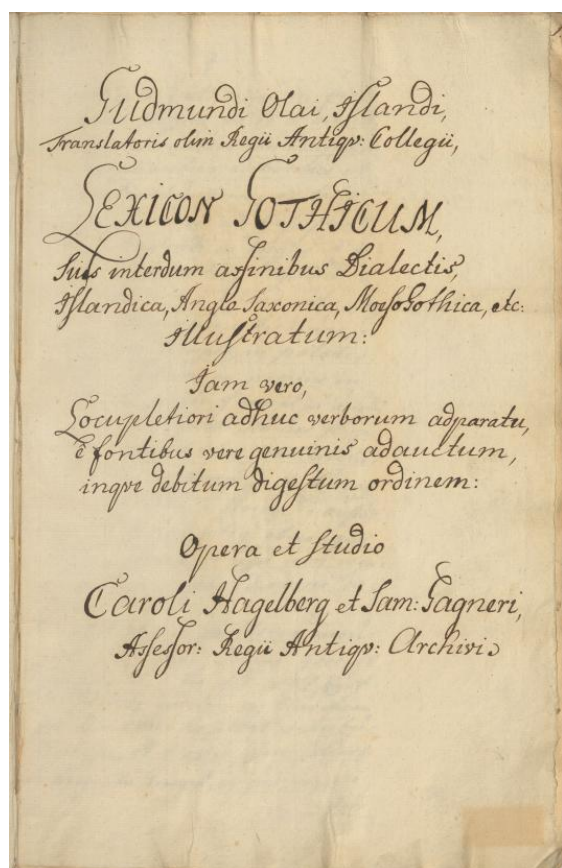

Fig. 2. Titelsida ur Gudmundurs Olais lexikon. Riksantikvarieämbetets arkiv, Ämbetsarkiv 1, Ö1/7. (PDM).

Flintenbergs kat. nr 115). Den tredje volymen med handskrifter, **Handskriftssamlingen, Johan Bergmans förteckning över runinskrifter, 1700-tal**, är en inbunden förteckning med titeln: "Aflædne cantzlisten Bergmans lectiones variantes på Runstenar". Förteckningen innehåller även tolkningar av runinskrifter av Johan Bergman, med enstaka illustrationer över runstenar (se Flintenbergs katalog nr 97).

I handskriftssamlingens fjärde volym finns **Ordningar rörande Bergslagen och Mynt, ca 1700**. Det rör sig om en samling avskrifter inbunden i pergamentsband med titeln: "Ordningar rörande Bergslagen och Mynt." Avskrifterna omfattar åren 1621–1692 och presenteras i kronologisk ordning, och är troligen gjorda för Antikvitetskollegiets eller Antikvitetsarkivets räkning (se Flintenbergs katalog nr 98). Den femte volymen, **Handskriftssamlingen**,

avskrifter och förteckningar 1700-tal, innehåller bland annat "Copier av Bergens Stadtz-Privilegier", med avskrifter från medeltiden och 1500-talet. Enligt anteckning på försättsbladet är avskrifterna gjorda "ur en permbok, tagen i danska kriget 1645" och är troligtvis gjorda under 1700-talet och inbundna 1829 (se Flintenbergs kat. nr 90). Här finns även en inbunden volym med Johannes Magnus "Historia Metropolitanæ ecclesiæ Upsalen. in regnis Svetiæ et Gothiæ. A Ioanne Magno Gotho sedis apostolicæ legato, et eiusdem ecclesiæ archiepiscopo collecta. Opera Olai Magni Gothi eius fratri in lucem edita" i avskrift från 1700-talet av J.A. Stechau (se Flintenbergs kat. nr 103, Klemmings katalog s. 135) och "Præpositi, Curati et Rectores Ecclesiarum et Scholarum Regni Sveo-Gothici mediæ ævi", förteckning skriven av Antikvitetsarkivets amanuens Pehr Hellman enligt anteckning, troligen från 1760-talet (se Flintenbergs kat. nr 19). I den sjätte volymen, **Handskriftssamlingen, avskrifter 1700-tal**, återfinns två verk; en inbunden volym från 1700-talet med titeln: "Jonæ Magnæi Grammatica Islandica" (se Flintenbergs kat. nr 112, Klemmings katalog s. 137), samt en inbunden avskrift från senare delen av 1700-talet av den andra delen av A.A. von Stiernmans "Svea och Götha Höfdingaminne", utförd av J. A. Stechau, som användes till B.E. Hildebrands utgåva 1835 (se Flintenbergs katalog nr 86). Sist ut, volym sju till tretton, i handskriftssamlingen hittar vi handlingar rörande **Gudmundus Olais lexikon** i sju volymer. Den första volymen omfattar **A-E, 1750–1772** i tre band. Här återfinns avskrifter av translatoren Gudmundus Olai (Gudmundur Olafsson) till hans "Lexicon Gothicum, Suis interdum affinis Dialectis, Islandica, Anglo-Saxonica, MæsoGothica, etc ..." för bokstäverna A-Æ, B och D-E, gjorda av Caroli Hagelberg och Samuel Gagnerus efter Gudmundus Olais arbete från 1680- och 1690-talen, färdigställt 1772 och sammanlagt 11 band (se Flintenbergs kat. nr 85 och Klemmings katalog s. 173.) Följs av sex volymer som omfattar bokstäverna **F-G; H-K; L-M; N-R; S**; och avslutningsvis **T-Y**.

Kungliga brev och föredragningslistor

Nya publiceringar från Ämbetsarkiv 2

Emma Hagström Molin

Hela 33 volymer med handlingar knutna till Vitterhetsakademiens historia har digitaliserats och publicerats under hösten och är fritt tillgängliga via Arkivsök. De är samlade under sökordet ”Vitterhetsakademien och riksantikvarien – Gemensamma handlingar”. Gustav III instiftade Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien 1786, vilket i praktiken innebar att han återskapade den akademi som hans mor Lovisa Ulrika (död 1782) hade inrättat 1753. Den nya akademien skulle fungera som en humanistisk motsvarighet till Kungliga vetenskapsakademien, i [Meddelanden 2](#) kan du läsa mer om akademiens verksamhet. I det följande presenteras det senaste publicerade materialet kronologiskt och tematiskt, därefter följer en kort källkommentar.

12. Föredragningslistor till Vitterhetsakademiens protokoll, 10 volymer

ATA/ARK2_1-1/A 1 b/1, Föredragningslistor till Vitterhetsakademiens protokoll, 1826–1828.

ATA/ARK2_1-1/A 1 b/2, Föredragningslistor till Vitterhetsakademiens protokoll, 1828–1833.

ATA/ARK2_1-1/A 1 b/3, Föredragningslistor till Vitterhetsakademiens protokoll, 1834–1838.

ATA/ARK2_1-1/A 1 b/4, Föredragningslistor till Vitterhetsakademiens protokoll, 1839–1845.

ATA/ARK2_1-1/A 1 b/5, Föredragningslistor till Vitterhetsakademiens protokoll, 1845–1851.

ATA/ARK2_1-1/A 1 b/6, Föredragningslistor till Vitterhetsakademiens protokoll, 1852–1857.

ATA/ARK2_1-1/A 1 b/7, Föredragningslistor till Vitterhetsakademiens protokoll, 1858–1866.

ATA/ARK2_1-1/A 1 b/8, Föredragningslistor till Vitterhetsakademiens protokoll, 1866–1873.

ATA/ARK2_1-1/A 1 b/9, Föredragningslistor till Vitterhetsakademiens protokoll, 1874–1881.

ATA/ARK2_1-1/A 1 b/10, Föredragningslistor till Vitterhetsakademiens protokoll, 1882–1909.

13. Kungliga Vitterhetsakademiens protokoll i koncept, 1786–1837, en volym

ATA/ARK2_1-1/A 1 c/1, Kungliga Vitterhetsakademiens protokoll i koncept, 1786–1837.

14. Kungliga Vitterhetsakademiens förvaltningsutskotts föredragningslistor, 1891–1929, en volym

ATA/ARK2_1-1/A 2 b/1, Kungliga Vitterhetsakademiens förvaltningsutskotts föredragningslistor, 1891–1929.

15. Kungliga Vitterhetsakademiens kopieböcker, två volymer

ATA/ARK2_1-1/B 2/1, Kungliga Vitterhetsakademiens kopieböcker, 1837–1839.

ATA/ARK2_1-1/B 2/2, Kungliga Vitterhetsakademiens kopieböcker, 1899–1901.

16. Register till diariet, 1896, en volym

ATA/ARK2_1-1/C 1/7, Register till diariet, 1896.

17. Kungliga brev, 18 volymer

ATA/ARK2_1-1/E 1/1, Kungliga brev, 1786–1825.

ATA/ARK2_1-1/E 1/2, Kungliga brev, 1826–1835.

ATA/ARK2_1-1/E 1/3, Kungliga brev, 1836–1847.

ATA/ARK2_1-1/E 1/4, Kungliga brev, 1848–1860.

ATA/ARK2_1-1/E 1/5, Kungliga brev, 1861–1872.

ATA/ARK2_1-1/E 1/6, Kungliga brev, 1873–1882.

ATA/ARK2_1-1/E 1/7, Kungliga brev, 1883–1888.

ATA/ARK2_1-1/E 1/8, Kungliga brev, 1889–1894.

ATA/ARK2_1-1/E 1/9, Kungliga brev, 1895–1897.

ATA/ARK2_1-1/E 1/10, Kungliga brev, 1898–1900.

ATA/ARK2_1-1/E 1/11, Kungliga brev, 1901–1903.

ATA/ARK2_1-1/E 1/12, Kungliga brev, 1904–1906.

ATA/ARK2_1-1/E 1/13, Kungliga brev, 1907–1909.

ATA/ARK2_1-1/E 1/14, Kungliga brev, 1910–1912.

ATA/ARK2_1-1/E 1/15, Kungliga brev, 1913–1914.

ATA/ARK2_1-1/E 1/16, Kungliga brev, 1915–1917.

ATA/ARK2_1-1/E 1/17, Kungliga brev, 1918–1920.

ATA/ARK2_1-1/E 1/18, Kungliga brev, 1921–1924.

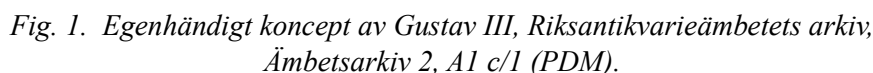
Kommentar till handlingarna

Föredragningslistor till Vitterhetsakademiens protokoll 1826–1909, 10 volymer bestående av inbundna föredragningslistor rörande de frågor som behandlats vid Kungliga Vitterhetsakademiens sammanträden. Den första volymen är delvis upplagd efter ärenden ("dagbok"), övriga i kronologisk ordning. Innehållet berör bland annat inskriptioner, böcker, handskrifter, fornfynd, numismatik, med mera.

Volymen **Kungliga Vitterhetsakademiens protokoll i koncept, 1786–1837** innehåller protokoll i koncept för åren 1788–1792, 1800–1802, 1820–1828 och 1837. Dessa är huvudsakligen skrivna på svenska, förutom i några enstaka fall då man har skrivit på franska. Bland de lösa koncepten med enkla omslag finns även ett inbundet band som innehåller ett egenhändigt koncept av kung Gustav III, daterat 20 mars 1786. På titelsidan angiven som "Instiftelseurkund för Vitterhetsakademien". **Kungliga Vitterhetsakademiens förvaltningsutskotts föredragningslistor, 1891–1929** består av en inbunden volym med föredragningslistor rörande de frågor som behandlats vid Kungliga Vitterhetsakademiens förvaltningsutskotts sammanträden. Två volymer med **Kungliga Vitterhetsakademiens kopieböcker**, för åren **1837–1901**, innehåller avskrifter av utgående skrivelser samt renskrifter av inbundna koncept. Den första volymen bär titlen "Kongl. Vitterhets, Historie och antiquitets Akademiens Registratur". Den andra volymen är märkt "Copiebok", och är skriven på mycket tunt papper och med delvis svårläst text.

Register till diariet, 1896, består av en inbunden volym med registret till diariet för Ämbetsarkivet 2, Vitterhetsakademien och Riksantikvarien.

Volym 4 avser kungliga skrivelser för åren 1848–1860. Breven tar bland annat upp fornynd, arkeologiska utgrävningar, rivning respektive restaurering av kyrkor, med mera. Sakregister för perioden 1786–1860 finns i slutet av volymen. **Volym 5** omfattar perioden 1861–1872 och rör liknande frågor som föregående volym. Sakregister finns i slutet av volym E1:7, Kungliga brev, 1883–1888. Samma ämnen gäller **volym 6–18**. Volym 6 berör åren 1873–1882. Sakregister finns i slutet av volym E1:7, Kungliga brev, 1883–

1888. Volym sju sträcker sig från 1883 till 1888, med sakregister finns i slutet av volymen. Volym åtta omfattar 1889–1894, sakregister finns i slutet av volym E1:9, Kungliga brev, 1895–1897. Volym nio rör åren 1895–1897 och har ett sakregister i slutet av volymen. Volym 10 rör åren 1898–1900 och innehåller både handskrivna och maskinskrivna skrivelser. Sakregister finns i slutet av volym E1:11, Kungliga brev, 1901–1903. Volym 11, år 1901–1903 är huvudsakligen maskinskrivet, och har ett sakregister i slutet av volymen. Volym 12 berör åren 1904–1906, och innehåller som regel maskinskrivna dokument. Sakregister finns i slutet av volymen. Detsamma gäller för volym 13, som omfattar åren 1907–1909. Volym 14, rör åren 1910–1912. Förutom de givna ämnena (fornfynd, arkeologiska utgrävningar samt rivning respektive

restaurering av kyrkor etc.) innehåller volymen även en kunglig proposition (nr. 50) om inköp av vissa delar av Björkö. Även breven i denna volym är huvudsakligen maskinskrivna, samt innehåller ett sakregister i slutet av volymen. Volym 15, berör åren 1913–1914 och här kan särskilt en kunglig proposition (nr. 70) om konservering av Risinge gamla kyrka nämnas. Sakregister finns i slutet av volymen. Volym 16 innefattar åren 1915–1917. Här finns mestadels maskinskrivna brev, och bland dessa kan en kunglig proposition (nr. 135) om inköp av övre och nedre klostergården i Vadstena nämnas. Volym 17, för åren 1918–1920, och volym 18, för åren 1921–1924 innehåller brev om de vanliga ämnena fornsaker, utgrävningar och restaureringar av kyrkor. Samtliga brev är maskinskrivna och sakregister finns i slutet av volymerna.

Peringskiöld med rödpennan

Magnus Källström

I ett tidigare bidrag (Källström 2025, s. 12–13) har jag framhållit hur Johan Peringskiölds runstensavbildningar genomgår en förändring efter Hadorphs död den 12 juli 1693. I sina originalteckningar från Södermanland har han ofta skildrat det omgivande landskapet, men det är inte alltid som detta har fått någon plats på de slutgiltiga träsnitten, vilket jag gissade berodde på direktiv från Hadorph. När Peringskiöld 1693 tar över ledningen för Antikvitetsarkivet förändras också träsnitten. De blir betydligt större och kan ibland fylla en hel foliosida. Ofta visar de omgivningarna och ibland även andra fornlämningar. Det ligger nära till hands att tänka sig att förebilden har varit de kopparstick som under samma tid graverades efter Eric Dahlbergs teckningar för det planerade *Svecia*-verket.

Redan i september 1693 – alltså bara ett par månader efter Hadorphs död – planerade Peringskiöld att resa till olika platser i Uppland för att komplettera de tidigare undersökningarna och önskade därför rekvirera ”femtio dahler sölfmynt, till Resepenningar, förtäring och hästar för Tree Personer, nembl. mig under-tecknader samt Rijtaren och en Resedräng, som uppränsar de måsswuxne Runstenar” (citerat efter Schück 1935, s. 129). Som synes skulle Peringskiöld ha med två medhjälpare på resan: en som hade i uppdrag att rengöra runstenarna och en som skötte det praktiska ritarbetet. Detta visar att Peringskiöld inte längre ritade själv utan hade övertagit den uppgift som tidigare måste ha tillkommit Hadorph under de antikvariska resorna, nämligen att fastställa vad som var ristat på runstenarna och bestämma hur det skulle avbildas.

Även under de påföljande åren anhåller han om medel till resor för att dokumentera runstenar som antingen hade hoppats över vid de tidigare undersökningarna eller som hade upptäckts i mellantiden. Handskriften Fl 5:3 (som är sammanbunden med Fl 5:7) innehåller teck-

ningar utförda under några av dessa resor. En del har uppenbarligen tillkommit före Hadorphs bortgång som teckningarna av ett par runstenar i Östra Ryds socken (U 166, U 168), vilka båda är daterade den 12 maj 1693. Även en odaterad teckning av runstenen Sö 282 i dörren till Botkyrka kyrka ska troligen räknas hit, eftersom vi vet att Hadorph den 29 maj anhöll om respengar för ritaren Ulf Christopherson ”till en kort uthresa i dag och i mårgon att afrija i Bootkyrkia någre saker i min och Assessor Peringes närwaru” (Schück 1935, s. 128). Detta tyder på att teckningen av Sö 282 kanske inte är Peringskiölds eget verk, som man hittills har tagit för givet. Längre fram i samma ritbok förekommer dock teckningar av ett par runstenar på Selaön (Sö 192, Sö 193) samt av en runhäll vid Lagnö på Aspö (Sö 175) i Södermanland, som han har signerat med eget namn 1694.

Medan tidigare antikvarier tänkte sig att runstenarna skulle utges som ett separat verk, menade Peringskiöld att de i stället borde ingå i en brett upplagd antikvarisk beskrivning av Sverige som också omfattade andra fornlämningar, kyrkor, epitafier, vapen, sigill m.m. (se SÖR s. LXXXII f.). De resor som han företog åren efter Hadorphs död hade uppenbarligen till syfte att komplettera det tidigare insamlade materialet inför detta omfattande verk. I augusti 1694 anhåller han exempelvis om respengar till sig själv och ytterligare två personer ”effter iag måste till Upland att uthi Waxala, Ulleråkers, Bälunge och Norunda härader endeles collationera de förr aftagne monumenter och endeles det återstående med flere märkwärdigheter i acht taga, särdeles som iag samma häraders Antiquiteter tänker nu aldräförst på trycket uthgifwa, sedan iag dem originaliter reviderat hafwer och kringreest” (citerat efter Schück 1935 s. 129).

Det var alltså i området kring Uppsala som det stora verket skulle ta sin början och de två

Fig. 1. Hadorphs och Leitz träsnitt i Fh 2 av runstenen U 1074 i Bälunge kyrka med Peringskiölds korrigeringar samt hans redaktion av inskriften. Foto: Kungliga biblioteket (PDM).

volymerna som faktiskt blev slutförda (Peringskiöld 1710, 1719) omfattar ett par av de omnämnda häraderna: Vaksala och Ulleråker (det senare inklusive Uppsala stad). Peringskiöld gick också grundligt till väga genom att personligen på nytt genomresa de områden där Hadorph redan hade varit för att kontrollera och komplettera det tidigare insamlade materialet. Av runstenarna hade det ofta redan skurits träsnitt och många av dessa infördes som de var i de två tryckta volymerna, men av de avdrag som finns i hans handskrifter framgår att han ursprungligen hade haft högre ambitioner.

Det är särskilt tydligt i den volym av handskriften *Monumenta Sveo-Gothorum* som har ägnats Tiundaland (Fh 2) och som inleds med Bälunge härad. Till skillnad från många av de övriga volymerna finns här ofta en ganska omfattande text till de inklistrade träsnitten, där runstenarna beskrivs och tolkas. Man ser också hur Peringskiöld har använt det tidigare insam-

lade materialet. På många av träsnitten finns nämligen ändringar, ofta med rödkrita, ibland med blyerts. Dessa tycks inte ha gjorts på fri hand, utan måste ha tillkommit i samband med de kollationer i fält som han hade föresatt sig att göra. Ibland uppträder vid sidan av det äldre träsnittet också ett helt nytt träsnitt och det bär då hans egen signatur.

Som exempel kan nämnas runstenarna vid Bälunge kyrka, som var och en på sitt sätt illustrerar hur han har arbetat. I dörren till vapenhuset låg vid denna tid U 1074 som trappsten, vilket är en av de få runstenar som har signerats av runristaren Likbjörn. Stenen har senare försvunnit och de äldre avbildningarna är därför av stor vikt för vår kunskap om denna ristares egenheter. I Fh 2 är runstenen representerad av ett träsnitt med Hadorphs och ritaren Johan Leitz initialer (fig. 1). Stenen hade tidigare också avbildats av Johannes Bureus och Jonas Håkansson Rhezelius, vars teckningar idag ingår i andra delar av F-samlingen.

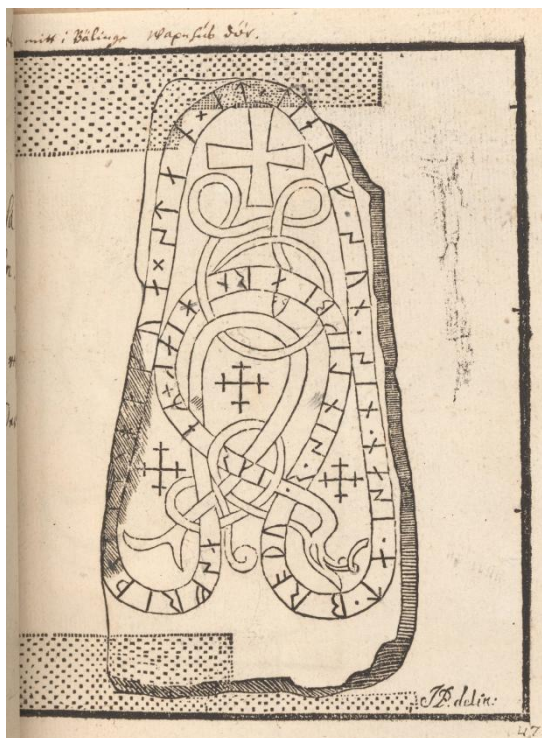

Fig. 2. Peringskiölds eget träsnitt av runstenen U 1074 i Fh 2. Foto: Kungliga biblioteket (PDM).

Enligt Hadorphs och Leitz träsnitt ska inskriften ha lytt:

**iasfriþ ...ua × stan ...trf sun sin · nasi ·
at · broþur · sin likbiarn hiak + me**

Det avdrag som finns inklistrat i Fh 2 (bl. 18r, se fig. 1) har Peringskiöld bearbetat dels med rödkrita, dels med blyerts. Rödkritan har använts för korrigeringar och kompletteringar. Exempelvis har en inledande i-runastrukits, den dödes namn som tidigare hade lästs som ...trf har ändrats till ...erf och det sista ordet, där Hadorph endast har **me** har fullständigats till **merki** ·. Med blyerts har det inkompleta ordet ...ua ändrats till **hakua**, en av de små ormfigurerna har fått ögon och vissa ändringar har även gjorts i ornamentiken nedtill till höger där man skulle vänta rundjurets huvud, men där det som finns på träsnittet mer liknar en fot.

Framför den aktuella sidan sitter ett annat träsnitt (fig. 2), vilket är signerat av Peringskiöld ("JP. delin."): Det är denna läsning av inskriften som har lagts till grund för återgivningen i *Upplands runinskrifter*, nämligen:

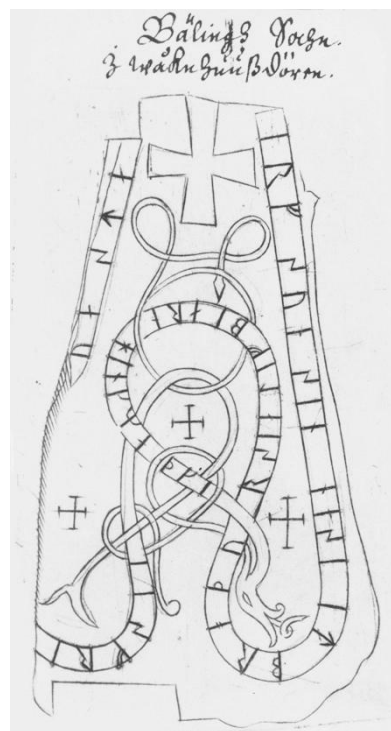

Fig. 3. Sigismund von Vogels kopparstick av Bureus teckning i Ff 6 i Kungliga biblioteket. Foto: ATA (PDM).

**asfriþ --- hakua × stan × at × tierf · sun ·
sin · nasi · at · broþur · sin likbiarn hiak
+ merki ·**

Till skillnad mot Hadorphs och Leitz träsnitt och även de två äldre avbildningarna är texten här i stort sett fullständig och inkluderar även några runor som ska ha varit dolda under den ena dörrposten. Det är tydligt att denna avbildning inte bara innehåller nya iakttagelser som har gjorts på stenen utan även ett visst mått av rekonstruktion utifrån sammanhanget. Rundjuret har här också fått ett mera klassiskt format huvud. I det senare fallet är källan lätt att peka ut. Huvudet är uppenbarligen hämtat från det kopparstick som Sigismund von Vogel hade utfört på grundlag av Bureus teckning (fig. 3) och det bygger alltså i detta fall inte alls på Peringskiölds egna iakttagelser. Detta förklarar också varför huvudet skiljer sig så markant från de rätt otympliga rundjurshuvuden som förekommer på de två andra stenar som Likbjörn har signerat (U 1095 och U Fv1976;104).

Om man även beaktar en senare läsning av stenen, nämligen den som gjordes av Olof Celsius 1725 (Fm 60:1 s. 157, refererad i UR

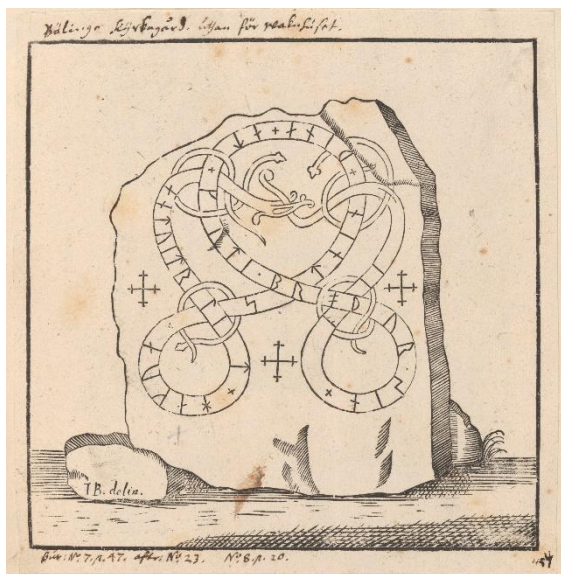

Fig. 4. Träsnittet av runstenen U 1076 i Fh 2 som bygger på Bureus avbildningar.
Foto: Kungliga biblioteket (PDM).

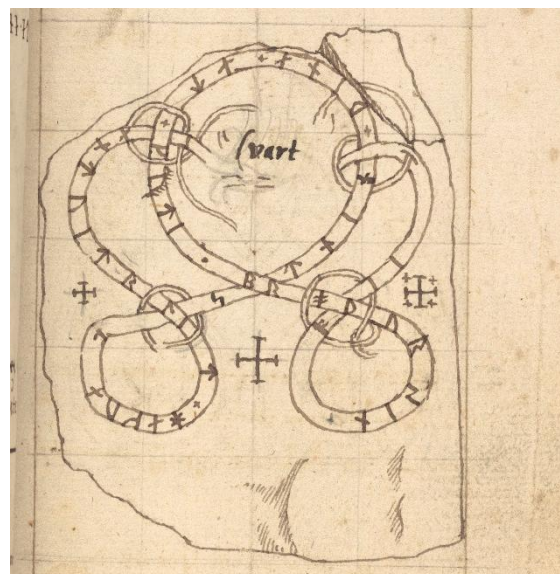

Fig. 5. Bureus originalteckning av runstenen U 1076 i Fa 10:2. Foto: Kungliga biblioteket (PDM).

4, s. 369), står det klart att det på 1600-talet nog aldrig har funnits mer bevarat av inskriften än:

**asfri...ua × sta-...-erf • sun • sin • nasi •
at • broþur • sin likbiarn hiak + merki •**

Det övriga är en rekonstruktion av Peringskiöld, låt vara en mycket sannolik sådan. Peringskiöld har alltså inte bara granskat inskriften i fält och konsulterat det äldre dokumentationsmaterialet i Antikvitetsarkivet, utan även tillfört sådant som ingen egentligen hade sett.

Om ett annat tillvägagångssätt vittnar runstenen U 1076 från Bälunge kyrka, om vilken han skriver (Fh 2 bl. 20r):

Sammaledes hafwer här på kyrkiegården uthan för wapnhuset funnits en annan Runesteen, hwilken wid förbemälte kyrkians brand och af det genom Eld nedfallne tornet blifwit förbränd och sönderspulken, så att han nu mehra inthet fullkoml. läsas kan; ty hafwer iag lichwäl för dess märkwärdighetz skull betiänt mig af Sahl. Burei i wählmachten aftagne Ritning, den han i twenne sine MSS. N° 7. p. 47. och N° 8 p. 20. infört hafwer, och iäm wähl i koppar uthstuckit och aftryckt, N° 23. uthi denna bijfogade mynd och öfwerskrift, som iag sedermera i trä effter vår proportionerade Scal uthskära låtit.

Peringskiöld har alltså låtit göra ett nytt träsnitt efter Bureus avbildningar och anpassat det till

den skala som han själv använde. Det kan dock noteras att det inte finns några skalstreck på ramen runt stenen (fig. 4). Träsnittet har fått signaturen "IB. delin." och avdraget i Fh 2 har också försetts med noggranna källhänvisningar till Bureus handskrifter.

Huvudkällan för träsnittet har uppenbarligen varit Bureus teckning i Fa 10:2 (fig. 5) och Peringskiöld har troget återgivit inskriften efter denna. Beträffande ornamentiken har han däremot företagit en del förändringar. Mittytan upptill var uppenbarligen svårt skadad redan när Bureus såg stenen och han har här låtit slingändarna sluta blint och tillfogat ordet "svart". På träsnittet i Fh 2 har rundjuret däremot fått både huvud och svans och även de mindre slingorna har försetts med sådana. Rundjuret biter också över sin svans på ett sätt som inte alls ser genuint ut. Det är tydligt att allt detta är tillagd av Peringskiöld på fri hand och att det inte återger något som har kunnat iakttas på stenen. I UR (4 s. 374) används träsnittet som den primära källan för inskriften, vilket är något märkligt när det uttryckligen bygger på teckningar av Bureus som ännu finns kvar och som därför borde sättas i första rummet. Samtidigt är avvikelserna i själva runtexten inte särskilt stora.

Som ett tredje exempel kan nämnas runstenen U 1077, som är den enda av de runstenar

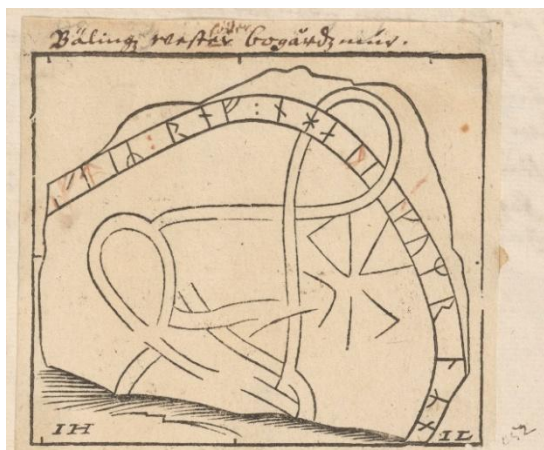

Fig. 6. Träsnittet av U 1077 i Fh 2 med Peringskiölds korrigeringar i rött. Foto: Kungliga biblioteket (PDM).

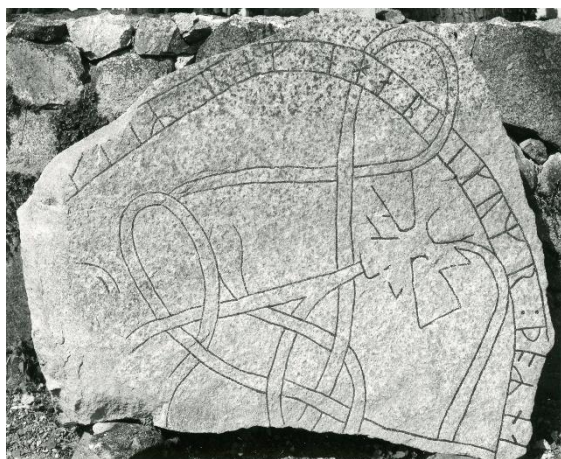

Fig. 7. Runstenen U 1077 efter återfyndet 1977. Foto: Helmer Gustavson 1980 (ATA, CC BY).

som Peringskiöld såg vid Bälunge kyrka som fortfarande finns kvar. Den ger oss alltså möjlighet att kontrollera hur ändringarna med rödkrita förhåller sig till verkligheten. Stenen vid tiden för utgivningen av *Upplands runinskrifter* var försvunnen, men den återfanns 1977 i bogårdsmuren (fig. 7) och står nu på kyrkogården (Gustavson & Snædal Brink 1980, s. 235). I UR (4 s. 375) har inskriften återgetts efter Hadorph och Leitz träsnitt (B 452, fig. 6) på följande sätt:

-tir ref : nha--kumr : nrn

På avdraget i Fh 2 har Peringskiöld ändrat det första ordet till **-ftir** och satt in ett kolonformat skiljetecken efter detta. De tre raka stavarna efter **nha** (i UR återgivna som **---**) har ändrats

till **pil** med alternativet **i** för den sista runan i runföljden. När stenen återfanns befanns inskriften i stället lyda (Gustavson & Snædal Brink 1980, s. 235 f.):

...-tir : ref : nha bi-kumr : þorna...

Den runa som Peringskiöld uppfattade som **ð þ** har här i stället lästs som **B b**, medan hans **l**-runa (**l**) har lämnats oidentifierad. Om den senare skriver dock Thorgunn Snædal: "I runa 13 är huvudstaven säker, ca 2 cm t. h. om denna huvudstavs övre del finns en mjuk avlång fördjupning parallellt med huvudstaven; den är 3,5 cm lång och har ej bistavsläge." Det finns alltså strukturer i stenytan vid denna runa som Peringskiöld har uppmärksammat, vilket visar att ändringarna med rödkrita bygger på observationer på själva stenen, inte på antaganden gjorda vid skrivbordet.

Att Peringskiölds ändringar med rödkrita i den aktuella handskriften bygger på verkliga iakttagelser är ett viktigt konstaterande, eftersom många av runstenarna i just Bälunge socken senare har försvunnit. Korrigeringarna utgör alltså en viktig källa för kännedomen av dessa inskrifter, vilket inte riktigt tycks ha uppmärksamats av utgivarna av *Upplands runinskrifter*. Här citeras visserligen ibland Peringskiölds läsningar såsom de är återgivna med runor i den beledsagande texten, men ändringarna på själva träsnitten har inte fått den uppmärksamhet som de förtjänar. Kanske antogs de mest vara gjorda på fri hand, vilket de uppenbarligen inte är.

Tydligt är också att Peringskiöld i många fall tycks ha skrivit den beledsagande texten medan han bara hade tillgång till Hadorphs träsnitt. Både läsningen och tolkningen är nämligen ofta korrigerade i enlighet med de ändringar som han har gjort på träsnitten. På den tidigare omnämnda U 1074 har Peringskiöld ursprungligen tolkat två av namnen som "Jässfred" och "Sigdjärf" (se fig. 1). Detta har senare genom strykningar ändrats till "assfred" och "djärf" efter de iakttagelser som han måste ha gjort på plats. I flera fall har Peringskiöld också tillfogat hastiga anteckningar om stenarnas placering med blyerts, vilket rimligtvis betyder att han har haft med sig dessa folioark ute i fält.

Fig. 8. Den svårlästa U 1083 Gysta med Peringskiölds korrigeringar. Efter Fh 2.
Foto: Kungliga biblioteket (PDM).

Bälinge socken är speciell genom mängden av runstenar. Detta noterades redan av Carl Säve (1856, s. 133), som genom J. G. Liljegrens *Run-Urkunder* (1833, s. 14–16) kände sammanlagt 32 inskrifter från denna socken och konstaterade att ”hon är eller varit den runstensrikaste socken i hela världen”. När han i augusti 1856 besökte Bälinge kunde han dock bara återfinna tolv av dessa stenar (Säve 1856, s. 134), alltså något mer än en tredjedel. Siffrorna har sedan bättrats på genom nyfynd och återfynd. Idag uppgår antalet kända runstenar från Bälinge till 38, men i dag finns det andra socknar som kan berömma sig av att vara runstensrikast. Bälinge håller dock ett annat och mer dystert rekord. Av de 38 kända runstenarna är 18 eller nästan hälften fortfarande försvunna. Snittet för försvunna runinskrifter i Sverige ligger annars på knappt en femtedel av det kända beståndet (Williams 1990 s. 21).

En genomgång av de runstenar som finns publicerade från Bälinge i *Upplands runinskrifter* visar också att utgivarna för försvunna inskrifter i åtta fall har valt att återge dessa efter träsnitten i Bautil med Hadorphs läsning, medan Peringskiöld bara har utnyttjats i ett enda fall (den ovan nämnda U 1074). Även bland de nio inskrifter som delvis har supplerats efter äldre källor ligger Hadorphs läsningar uttryckligen till grund för tre.

Visserligen handlar Peringskiölds noteringar mest om detaljer i läsningarna som sällan ändrar något i innehållet, men som ändå kan vara viktiga när det handlar om att etablera den sannolikaste läsningen av en inskrift. Som exempel kan nämnas den försvunna U 1087 Lövsta, där namnet *Gærðarr* efter Hadorph har återgetts som **karþar**. Enligt Peringskiöld ska den andra runan i stället ha varit **e** och så har den även lästs av Bureus, Rhezelius och Celsius. Det råder då knappast någon tvekan om att det har stått **kerþar** på stenen. Peringskiöld har även ändrat formen på **o**-runan i **sino** från **†** till **‡** och övervägt om inte de stungna runorna **h** **y** och **ƿ** **g** i **syni** respektive **grikium** egentligen har varit **h** **u** och **ƿ** **k**. Det senare stöder Celsius läsning av de aktuella orden.

På den uppenbarligen mycket svårlästa U 1083 Gysta (fig. 8) har Peringskiöld läst den första runan i Hadorphs **ystain** som en ostungen **u**-runa och ändrat **broþra sin** till **broþur • sin**. Det senare är den förväntade formen av släktskapsordet i fråga och det skulle kunna vara gjord på fri hand, men korrigeringen av **y**-runan visar att den rimligtvis bygger på en granskning i fält.

Värdefulla är också de noteringar som har gjorts på träsnittet av U 1088 Lövsta (fig. 9), en sten som har haft en hel del egenartade skrivningar och som dessutom verkar ha varit rätt svårläst. Här har han bl.a. ändrat de två inledande runorna i namnet **gatilrutr** (*Kætilmundr*) till **ke**, varvid namnet i stället får formen **ketilrutr**, en läsning som också Celsius senare har hävdats och som säkert är den riktiga. Mer oklart är hur man ska ställa sig till de ändringar som Peringskiöld har gjort i den underliga runföljden **amrigar**, som ser ut att ha inlett inskriften, men som han uppenbarligen har tolkat som den dödes namn. I den

Fig. 9. Den svårlästa U 1088 Lövsta med Peringskiölds korrigeringar. Efter Fh 2.
Foto: Kungliga biblioteket (PDM).

beledsagande texten översätter han det med »Amrik» och har på träsnittet ändrat **g** till **k**, men också som det verkar **a** till **u** och även korrigerat formen på den nedre bistaven i den sista **r**-runan. Framför detta ord har han på två olika ställen med blyerts satt in ordet **at** dvs. »efter». Blyerts har också använts för att komplettera Hadorphs **uu sin** i den smalare slingan som håller ihop rundjurets båda ändrar nedtill på stenen, till något som ser ut som **fapur sin**.

Intrycket är att Peringskiölds användning av rödkrita respektive blyertspenna har olika betydelser. Det som är skrivet med rödkrita svarar mot iakttagelser som har gjorts på själva stenen, medan blyerts i regel har använts för rekonstruktioner och emenderingar.

I något fall kan också Peringskiölds noter ringar ge anledning till att fundera på en annan tolkning än den som har framförts i *Upplands runinskrifter*. På den försvunna U 1094 Rosta bro har utgivarna valt att följa Olof Celsius läsning av den dödes namn som **b...urn** dvs. *B[i]orn* »Björn». Om den antagna lakunen i namnet har Celsius noterat: »slätt, och | kanske afspruckit» (Fm 60:1 s. 18). På Hadorphs och Leitz träsnitt (B 468, fig. 10) finns på motsva-

rande plats i slingan bara fyra raka huvudstavar utan några bistavar. Peringskiöld har här i stället läst **brun**, men till skillnad från Celsius inte markerat något skadat parti. Det kan i så fall i stället handla om namnet *Brünn* »Brun», som förekommer på en östgötsk runsten (Ög 21) och som även har talrika belägg i fornsvenskan (SMP 1 sp. 506–507, s.v. *Brun*). Här står alltså två textvittnen emot varandra och det är egentligen omöjligt att avgöra vilken läsning och tolkning som ska sättas i första rummet. Peringskiölds uppfattning måste dock i detta fall betecknas som *lectio difficilior* och den som i första hand borde föredras. (Kombinerar man Peringskiölds **brun** × med den **a**-runa (†) som Hadorph har i stället för det kryssformiga skiljetecknet skulle det även kunna handla om en form av det vanliga namnet *Brüni*.)

Den 14 maj 1694 besökte Peringskiöld enligt egen utsago Fjuckby i Ärentuna socken, där han i ett träsnitt i större skala (B 498) har

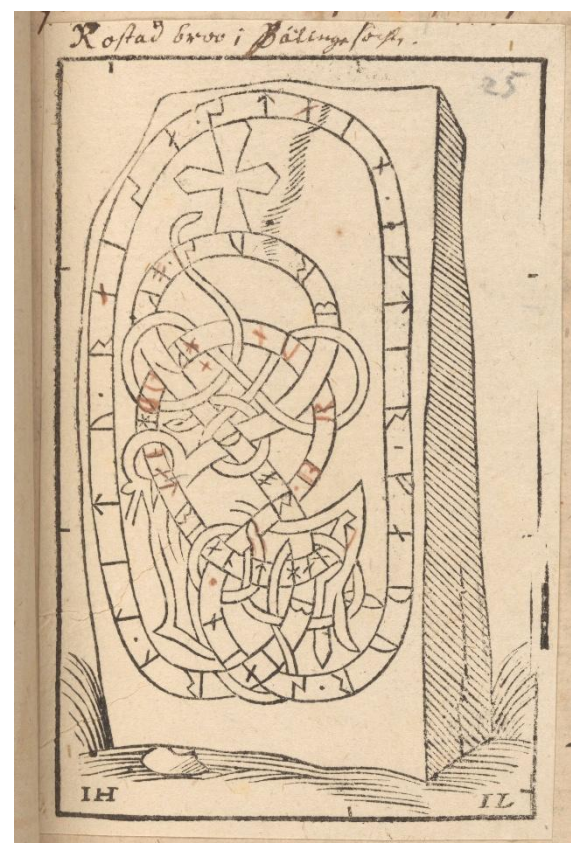

Fig. 10. U 1083 Rosta bro, där Peringskiölds ändringar med rött kan ge upphov till en nytolkning. Efter Fh 2. Foto: Kungliga biblioteket (PDM).

Fig. 11. Peringskiölds träsnitt från 1694 av de båda Fjuckbystenarna (U 1016 och U 1017) i Ärentuna socken (Fh 2). Foto: Kungliga biblioteket (PDM).

skildrat de två runstenar som fanns där (Fh 2, bl. 57r, se fig. 10). I centrum står U 1016 som antas vara tillägnad en Greklandsfarare, medan den andra runstenen (U 1017) avbildas i bakgrunden med knappt urskiljbara runor.

Även denna detaljerade framställning visar sig vid närmare granskning bygga på ett tidigare träsnitt av Hadorph och Leitz, vilket finns inklistrat några sidor längre fram i handskriften (bl. 59r). Peringskiöld har också gjort några marginella ändringar på detta träsnitt. Det inledande personnamnet som hade återgetts som **liuir** har han i stället läst **tuir**, ett skilje-tecken med formen ' har ändrats till : och av ett annat har han gjort en **i**-runa, men det är i stort sett allt. Utanför träsnittets ram har han däremot med lätt hand skissat omgivningarna i blyerts och även ritat in den andra runstenen (se fig. 13). Den mer detaljerade framställningen av denna sten måste han även här ha hämtat från ett träsnitt av Hadorph och Leitz (B 507),

Fig. 12. Hadorphs träsnitt av U 1017 i Fh 2. Foto: Kungliga biblioteket (PDM).

Fig. 13. Förlagan till träsnittet i föregående figur: Hadorphs och Leitz träsnitt av U 1016 med Peringskiölds korrigeringar och blyertsskiss av det omgivande landskapet (Fh 2).

Foto: Kungliga biblioteket (PDM).

som finns i samma handskrift (bl. 56v, fig. 12). Här har han också med rödkrita tillfogat några nya iakttagelser, bl.a. en vågrät linje nedtill på stenen som tydligt framträder på hans eget träsnitt (se fig. 11).

Tydligt är detta hela underlaget till det landskap som finns på det slutgiltiga träsnittet. Samtidigt har ristningen på den större av stenarna framställts som mer komplett än Hadorph framställt den. Förlagorna finns här liksom var fallet med den ovan nämnda U 1074 i Bälinge kyrka hos föregångarna och det är inte svårt att peka ut de exakta förebilderna. Slingorna med runor på stenens mitt-
yta som saknas hos Hadorph är hämtade från Bureus kopparstick i Ff 6 (fig. 14), vilket i sin tur bygger på Rhezelius teckning i Fa 10:1 (bl. 70r). Utformningen av den stora slingknuten nedtill på stenen har tydligen inspirerats av en annan av Rhezelius teckningar som finns i handskriften Fl 1 (bl. 59r, se fig. 15). Det sena-

re är uppenbarligen en tillrättalagd renritning, där framställningen av denna del av ristningen förmodligen är en ren konstruktion.

I ett av mina tidigare bidrag (Källström 2025, s. 13) spekulerade jag om man från Peringskiölds detaljrika träsnitt i stort format till och med skulle kunna göra iakttagelser rörande vegetationen. Med det ovan gjorda konstaterandet om hur åtminstone en del av dem har tillkommit är jag numera skeptisk. De mindre växterna finns ju inte med i blyerts-skissen och sannolikt handlar det om stiliserade typer som bara slumpvis har satts in. Detta är också ett svar som jag tidigare har fått av botaniskt kunniga som jag har konsulterat.

Stormaktstidens runstensavbildningar är i de flesta fall tillkomna i samarbete mellan antikvarier och professionella tecknare. De är alltid ritade i skala och deras källvärde är ofta mycket högt. Som har framgått av ovan kan dock mycket ha hänt mellan den ursprungliga

Schück, Henrik, 1935. *Kgl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien* IV. Antikvitetsarkivet 1. Stockholm. [Länk](#)

SMP = Sveriges medeltida personnamn.

[Numera:] Utg. av Institutet för språk och folkminnen. 1–. 1967 f. Uppsala. [Länk](#)

Säve, Carl, 1856 (tr. 1857). Sveriges Runstenar och nödvändigheten af deras vårdande.

Nordisk universitets-tidskrift 2, s. 123–140.

[Länk](#)

Sö + nr = Nr i SöR.

SöR = *Södermanlands runinskrifter*. Granskade och tolkade av Erik Brate och Elias Wessén. 1924–36. Stockholm. (Sveriges runinskrifter 3.) [Länk](#)

U + nr = Nr i UR.

U Fv1976;104 = Runsten från Uppsala domkyrka publicerad på s. 104–106 i

Gustavson, Helmer. 1976. Runfynd 1975.

Fornvännen 71, s. 96–109. [Länk](#)

UR = *Upplands runinskrifter*. Granskade och tolkade av Elias Wessén och Sven B. F.

Jansson. 1–4. 1940–58. Stockholm. (Sveriges runinskrifter 6–9.) [Länk](#)

Williams, Henrik. 1990. *Åsrunan. Användning och ljudvärde i runsvenska steninskrifter*.

Uppsala. (Runrön 3.) [Länk](#)

Ög + nr = Nr i *Östergötlands runinskrifter*.

Granskade och tolkade av Erik Brate. 1911–18. Stockholm. (Sveriges runinskrifter 2.)

[Länk](#)

Liljekonvalj med bär. Avbildad i handskriften [Fl 5:7](#) mitt bland skisserna av kyrkor och kyrkovapen i Trögd i Uppland (s. 107 i [manuscripta.se](#)).

Foto: Kungliga biblioteket (PDM).

Den försvunna Skälbystenens gåta löst

Magnus Källström

För att en runinskrift ska publiceras med löpnummer i verket *Sveriges runinskrifter* (1900 ff.) krävs i regel att det kan fastslås att det handlar om en genuin runinskrift och att inskriften på något sätt finns dokumenterad. Enbart uppgiften om en runsten utan att den har kunnat bekräftas av en avbildning eller en uppteckning av runorna anses inte tillräcklig även om uppgiften som sådan givetvis kan återges eller refereras, men då vanligtvis med mindre stilgrad och utan att inskriften numreras.

Som ett gränsfall kan man betrakta den runstenen Sö 295 som ska ha funnits vid Skälby i Grödinge socken. Stenen finns omtalad som en av två runstenar på denna plats i Rannsakningarna 1686 (Rannsakn. 2:1, s. 94), men ingen av dessa stenar tycks ha blivit avbildad under denna period.

I mitten av 1800-talet intresserade sig Richard Dybeck för denna sten och sökte aktivt efter den. Bland annat publicerade han i ett tillägg till sista häftet av sina *Svenska Runurkunder* (Dybeck 1855–59 2, s. 40) ”en ofullständig runinskrift” från ”Skälby i Grödinge” som han sade sig ha funnit ”bland Peringskiölds »Miscellanea» i Riksbiblioteket” dvs. Kungliga biblioteket i Stockholm och som han antog avsåg den aktuella stenen. Texten löd enligt Dybeck: ”... Han va(r) i(n)gvars (s)un. Det är: Han var (eller kanske han va: han drap) Ingvars son.”

I SöR (s. 268) har Elias Wessén identifierat den av Dybeck nämnda handskriften med ”J. Peringskiöld, *Miscellanea* (hs F h 31 i Kungl. Bibl.)” och skriver (s. 269):

Peringskiöld har tydligen icke själv sett stenen utan endast av någon antikvariskt intresserad fått ett meddelande om inskriften. Troligen har meddelaren icke kunnat erinra sig hela inskriften, han har endast fäst sig vid orden **han va iguarsun**, helt visst därför att han däri förmådde den från andra inskrifter kände Ingvar vittfarne.

Om tolkningen yttrar han följande:

Inskrift sålunda: **han va iguarsun**, sannolikt *Hann va[r] Ingvars sun*, »Han var Ingvars son». Mindre sannolikt torde vara, att predikatet varit *va* ’dräpte, enär man då givetvis skulle ha väntat namnet på den dräpte utsatt.

Michael Lerche Nielsen (2010, s. 230) har senare gått igenom handskriften Fh 31, men utan att finna några uppgifter om den nämnda stenen. Han framhåller att det inte alls är säkert att det är just denna handskrift som Dybeck har åsyftat. Granskar man Wesséns uppgifter så är det rätt uppenbart att de enbart bygger på Dybecks framställning och att han troligen aldrig har sett originaluppgiften hos Peringskiöld. Lerche Nielsen (ibid.) har också antytt att hela inskriften kan vara fabricerad och menar att den aldrig skulle ha ingått i en modern utgåva av runinskrifter.

För några år sedan upptäckte jag att den inskrift som Dybeck säger sig ha sett hos Peringskiöld hade varit betydligt längre än de fyra ord som förekommer i hans tryckta framställning (Källström 2020). I ett brev till Carl Sæve i Uppsala den 15 februari 1856 berättar nämligen Dybeck att han vid jultiden föregående år hade stött på en ”ägta slarfuptekn[ing]” av den försvunna Skälbysten i Peringskiölds samlingar. Inskriften återger han som: *Fuluki raisti stain dasa at Sigu'da' brudur sin han va igvarsuh*. Av den fortsatta brevväxlingen framgår också att inskriften hos Peringskiöld bara hade varit återgiven med latinska bokstäver och inte med runor. Ett drygt år senare skrev Dybeck även till bokhållaren A. W. Lundberg, som var bosatt i Sanda i Sorunda socken och bad honom söka efter stenen, men tydligen utan resultat (Källström 2020, s. 119).

Utifrån Dybecks återgivning kan man dra slutsatsen att stenen bör ha burit följande runor:

***fuluki raisti stain þasa at siguþa brupur sin han ua iguarsuh**

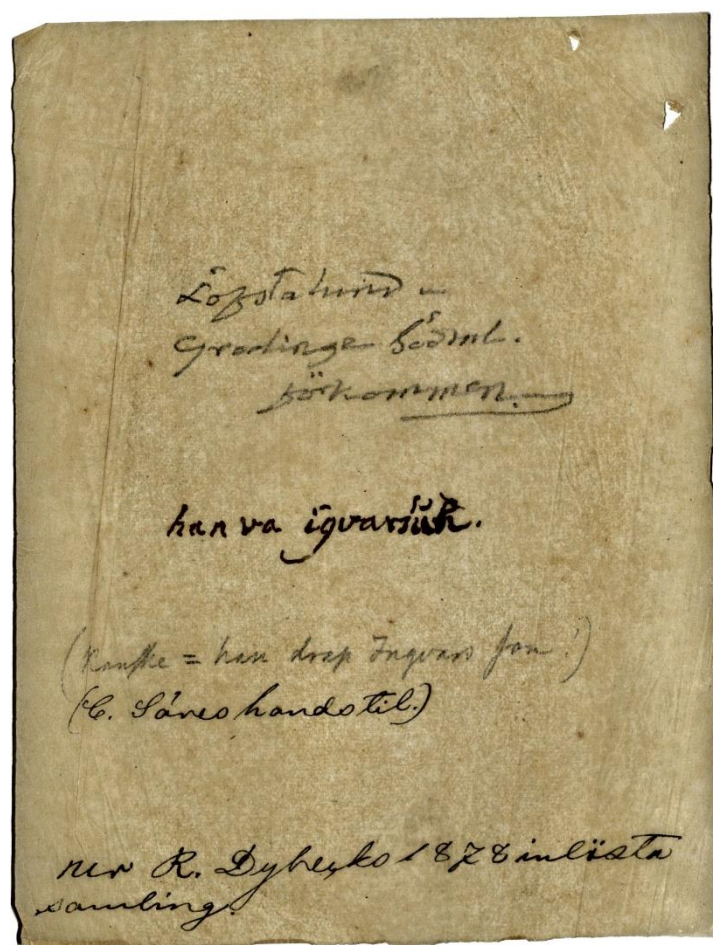

Fig. 1. Lappen med anteckningar om Skälbystenens tolkning hade tillhört Richard Dybecks samling. Efter original i ATA (topografiska serien).

Det låg nära till hands att anta att upphöjda bokstävarna *Sigv'da'* var tillagda av Dybeck för att det skulle likna ett känt namn (troligtvis *Sigviðr*). Det är också troligt att det på stenen snarare har stått **sikupa** och **ikuar** med ostungna **k**-runor (alltså med **ʀ** och inte **ʁ**).

I samband med mitt arbete med denna inskrift stötte jag i ATA också på en liten lapp av tunt kalkerpapper som enligt en anteckning hade kommit från "R. Dybecks 1878 inlästa samling" och där samma fyra ord som Dybeck hade låtit trycka fanns återgivna (fig. 1). Handstilarna visar att den måste ha ingått i korrespondensen mellan Dybeck och Säve och att det är den senare som har kommit med tolkningen "han drap Ingvars son". Det ser också ut som om det har gjorts en del korrigeringar i texten. I *igvarsun* har ett extra *s* skjutits in ovanför efter *s* och överstapeln i den sista bok-

staven *h* har strukits. Det låg nära till hands att anta att dessa ändringar skulle tillskrivas Säve.

De nya uppgifterna hos Dybeck visade att runstenen Sö 295 knappast var något fantasi-foster utan att den verkligen hade existerat. I artikeln 2020 slutade min framställning med en förhoppning att anteckningen hos Peringskiöld skulle gå att lokalisera eller att en teckning som påstods ha gjorts på 1830-talet skulle dyka upp. Som mer avlägsna såg jag möjligheterna att själva stenen skulle gå att återfinna.

Genom de digitaliseringsinsatser som har gjorts inom RiViH-projektet har åtminstone en av dessa förhoppningar kommit att infrias. Till materialet efter Peringskiöld hör framför allt *Monumenta Sveo-Gothorum* (Fh 1–10), som utgörs av tio tjocka foliovolymmer med förarbeten till det som skulle bli hans storverk om Sveriges historiska minnen, men som stannade

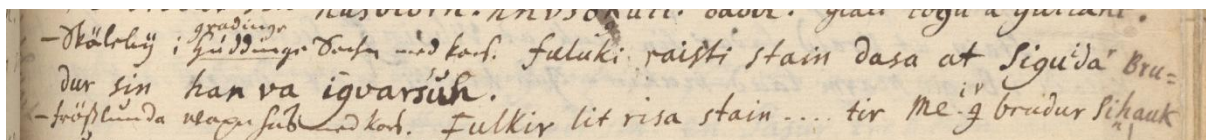

Fig. 2. Den eftersökta anteckningen om Skälbystenen Sö 295. Ur inledningsbandet till Peringskiölds *Monumenta Sveo-Gothorum* (Fh I). Foto: Kungliga biblioteket (PDM).

vid beskrivningen av ett par härader kring Uppsala (Peringskiöld 1710, 1719).

Den första volymen i handskriftsserien (Fh I) var tänkt som en introduktion till hela verket och på titelbladet (fol. 5r) står: "Introductio ad Monumenta Sveo-Gothica vel Miscellanea". Det räckte med att se ordet *Miscellanea* ('diverse') för att jag skulle inse att det måste vara någonstans i denna digra volym på 543 blad som uppgiften om Skälbystenen borde finnas. Efter en längre stunds inte helt systematiskt sökande bland de 1206 sidorna i pdf:en återfann jag uppgiften på fol. 997r (mot-svarande s. 1093 och 1095 i *Manuscripta*).

Där står (se fig. 2):

"– Skäleby i *Huddinge* / *grodunge* / *Sochn* med kors. *fuluki* raisti stain dasa at *Sigu'da* Brudur sin han va *iguarsun*."

Som synes har stenen först förts till Huddinge socken, men ovanför detta har Peringskiöld lagt till "grodunge". Det har visserligen funnits ett Skälby (äldst skrivet *Skielby*) även i Huddinge, men det gick redan på 1400-talet upp i Andersta, vilket redan i slutet av 1600-talet hade börjat kallas Flemingsberg (Strid 1981 s. 51, DMS 2:1 s. 160 f.). Det är därför osannolikt att Peringskiölds anteckning skulle syfta på denna bebyggelse. Att stenen först felaktigt har lokaliserats till Huddinge är inte heller så konstigt, eftersom Grödinge och Huddinge socknar gränsar till varandra.

Man ser omedelbart att Dybeck har återgivit texten mycket troget och att de uppenbara emendationerna i den dödes namn inte alls är hans verk, utan Peringskiölds. Det visar sig också att de fyra orden på lappen i ATA är kalkerade direkt på handskriften (därav valet av skrivunderlag!) och att de ändringar som hade gjorts i denna del av texten också härrör från Peringskiöld. Den sista bokstaven har ursprungligen skrivits som *h*, men ändrats till *n*. De svarsbrev som Säve sände till Dybeck i

denna fråga har tyvärr inte kunnat återfinnas, men gissningsvis är det han som har efterfrågat en kalkering av raden för att kunna yttra sig om tolkningen.

Att Peringskiöld först har återgivit den sista runan med *h* tyder på att det har stått så i hans förlaga, men att han ändrat den till *n*, eftersom han då fick fram ordet *sun* 'son'. Av allt att döma har han ägt en teckning av stenen som återgivningen av inskriften bygger på. Det framgår inte minst av noteringen om förekomsten av ett kors. Det handlar alltså inte om någon "slarv-uppteckning" som Dybeck kallade den. Däremot vet vi ju inget om upphovsmannen. Det skulle kunna vara Peringskiöld själv, någon av hans medarbetare eller helt enkelt en teckning som har skickats in, kanske i samband med Rannsakingarna, där ju de två runstenarna vid Skälby finns omnämnda.

Man kan också konstatera att Peringskiölds intresse för stenen inte alls har något med Ingvar den vittfarne att göra som tidigare har föreslagits (Wessén i SöR s. 268, Lerche Nielsen 2010, s. 230). I stället är det namnet *Fuluki* som har intresserat honom. Anteckningen ingår nämligen i ett långt avsnitt som utgörs av en sorts ordbok, där Peringskiöld har samlat uppgifter om främst personnamn och ortnamn, men även andra ord i runinskrifterna. Skälbysten anföras här under rubriken »folke» tillsammans med inskrifterna på fyra andra uppländska runstenar. Egentligen är det en rätt brokig samling av personnamn (**fuluki** U 304, **fulyki** U 471, **folki** U 614, **fulkir** U 805†), men det är tydligt att Peringskiöld har uppfattat dem som skrivningar för namnet *Folke*. I stället för Ingvar är det alltså snarast Folke Filbyter och folkungarna som har föranlett intresset för dessa inskrifter. (Runstenarnas Ingvar var för Peringskiöld dessutom inte den isländska sagans Ingvar den vittfarne, utan Ynglingatals och Ynglingasagans kung Ingvar, Östens son, som dog i Estland. Se vidare SöR s. 298 ff., där

en längre utredning av Peringskiöld om dessa inskrifter citeras. Originaltexten återfinns i Fh 6 på s. 276–292 i dokumentet i *Manuscripta*).

Runföljden ***fuluki** som bör ha funnits på stenen återger i verkligheten ett helt annat namn *Full(h)ugi* och texten kan i sin helhet översättas som: ”Fulluge reste denna sten efter Sigvid(?), sin fader. Han var(?) Ingvars son.” (Beträffande tolkningen se vidare Källström 2020 s. 121 f.)

Den nu återfunna anteckningen om Skälbystenen Sö 295 aktualiserar också en annan fråga, nämligen varför runstenarna i socknarna omedelbart söder om Stockholm inte blev av-

bildade under de systematiska resor som genomfördes under Hadorphs och senare Peringskiölds ledning. Som Wessén har påpekat (i SöR s. 263) förekommer inte en enda av Grödinges runstenar i Peringskiölds samlingar eller bland de träsnitt som senare trycktes i *Bautil*. Förmodligen har detta område liksom Brännkyrka och Huddinge nedprioriterats till förmån för de mer långväga resorna. Dessa områden kunde ju lätt nås från huvudstaden på mindre än en dag och egentligen besökas när som helst. Som synes blev så aldrig fallet, även om en teckning av just Skälbysten på något sätt måste ha kommit i Peringskiölds händer.

Referenser

Kungliga Biblioteket

Fh 1 = Peringskiöld, Johan: Monumenta Sveo-Gothorum 1. Introduktion. [Länk](#)

Fh 6 = Peringskiöld, Johan: Monumenta Sveo-Gothorum 6. Södermanland, Närke, Värmland. [Länk](#)

Manuscripta = manuscripta.se. A Digital Catalogue of Medieval and Early Modern Manuscripts in Sweden. [Länk](#)

Riksantikvarieämbetets arkiv

Dybeck, Richard, brev till A. W. Lundberg den 12 juni 1857, i: A. W. Lundbergs papper.

Uppsala universitetsbibliotek

Dybeck, Richard, brev till Carl Säve den 15 februari och 8 mars 1856.

Litteratur

Bautil = Göransson, Johan, 1750: *Bautil, det är: Alle Svea ok Götha Rikens Runstenar, uppreste ifrån verldenes år 2000 til Christi år 1000* ... Stockholm. [Länk](#)

DMS = *Det medeltida Sverige*. 1–. 1972 f. Stockholm.

Dybeck, Richard. 1855–1859. *Svenska Runurkunder*. 1–2. Stockholm. [Länk](#)

Lerche Nielsen, Michael. 2010. “He Landed on the Island of the Goths”. Haunted by Phantom Inscriptions, i: *Futhark: International Journal of Runic Studies* 1, s. 225–248. [Länk](#)

Källström, Magnus. 2020. Ett fall för Roger – Den försvunna Skälbysten Sö 295 i Grödinge, i: *Fortid längs ostkusten 6: Blanka-holmseminariet : Never Stop exploring : Roger Wikell 1965–2019*. Red. Kenneth Alexanderson, Michael Dahlin & Veronica Palm. Västervik, s. 113–125.

Peringskiöld, Johan. 1710. *Then första boken af Swea och Götha minnings-merken vthi Vplandz första del Thiundaland ...* Stockholm. [Länk](#)

– 1719. *Monumenta Ullerakerensia cum Upsalia nova illvstrata, eller: Vlleråkers häradz minnings-merken, med nya Vpsala, vti Vplands första del Thiundaland ...* Stockholm. [Länk](#)

Rannsakn. = *Rannsakingar efter antikviteter*. Red. Carl Ivar Ståhle & Nils-Gustaf Stahre 1–4. 1962–1998. Stockholm.

Strid, Jan Paul. 1981. *Ortnamnen i Huddinge*. Huddinge.

Sö + nr = Nr i SöR.

SöR = *Södermanlands runinskrifter*. Granskade och tolkade av Erik Brate & Elias Wessén. 1924–36. Stockholm. (Sveriges runinskrifter 3.) [Länk](#)

U + nr = Nr i *Upplands runinskrifter*. Granskade och tolkade av Elias Wessen & Sven B. F. Jansson. 1–4. 1940–1958. Stockholm. (Sveriges runinskrifter 6–9.) [Länk](#)

De som i huvudsak hade rest dessa ofta monumentala konstruktioner identifierade han som forntidens jättar. Den slutsatsen var på den tiden inte kontroversiell även om alla inte höll med. Till de senare hör reformatorn Olaus Petri (1493–1552). I samband med beskrivningen av forntida gravar i sin krönika över Sveriges historia passande han på att avfärda den utbredda kopplingen mellan stora gravmonument och jättar. Källkritisk som han var hade det enligt hans mening aldrig existerat några jättar. Äldre

tiders omnämnande syftade liksom ord som resar och troll inte på några forna giganter. I stället användes de som epitet för elaka och maktfullkomliga vanliga människor (Olaus Petri 1917, s. 5). En som av allt att döma höll med Olaus Magnus om de monumentala stenkonstruktionernas ursprung var Johannes Bureus (1568–1652). Han är för eftervärlden främst känd för sin stora passion för runstenar men på hans intresselista stod även andra lämningstyper. I *Sumlen*, hans mytomspunna

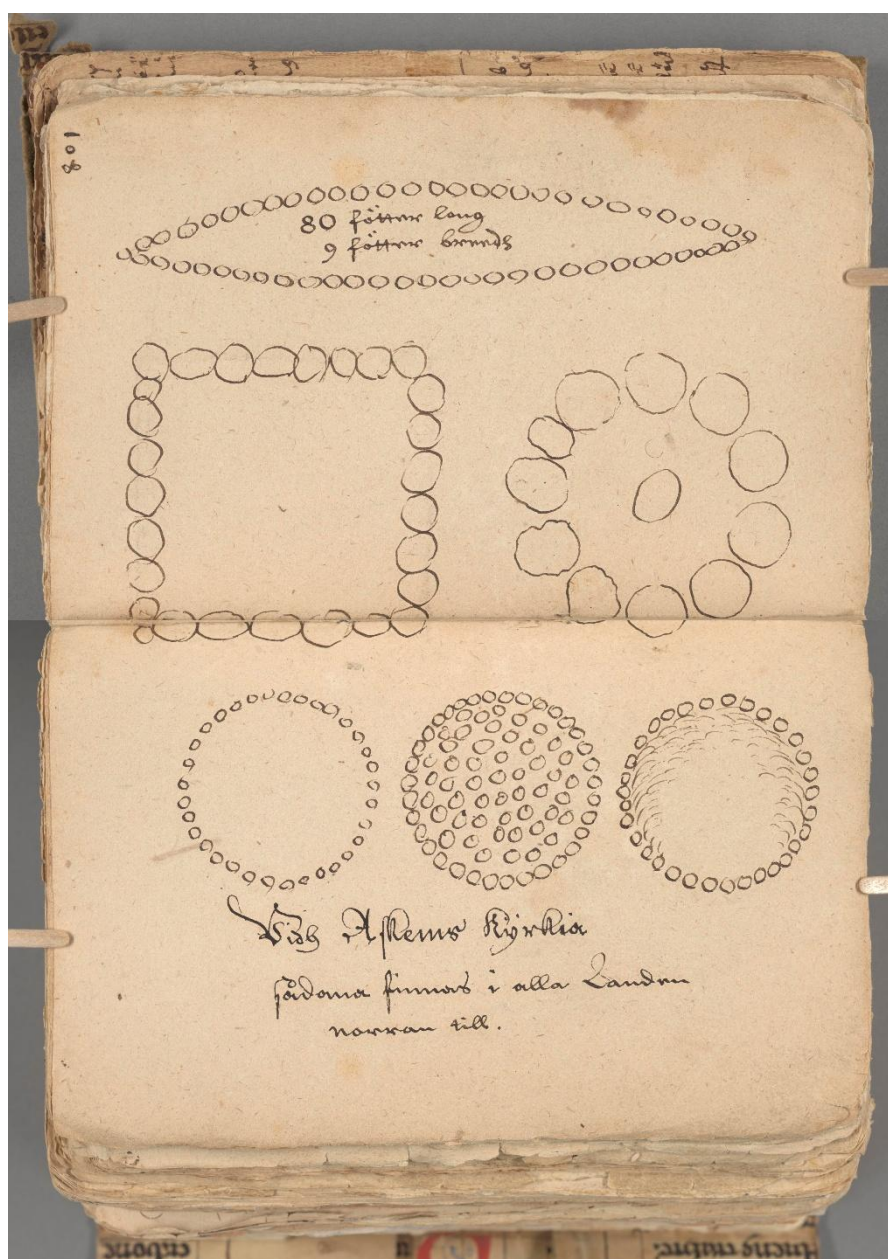

Fig. 3. Johannes Bureus dokumentation av forntida gravar vid Askims kyrka utanför Göteborg. På grund av det sätt den blivit inbunden finns uppslaget på två olika sidor i *Sumlen*, Fa 12. Foto: Kungliga biblioteket (PDM).

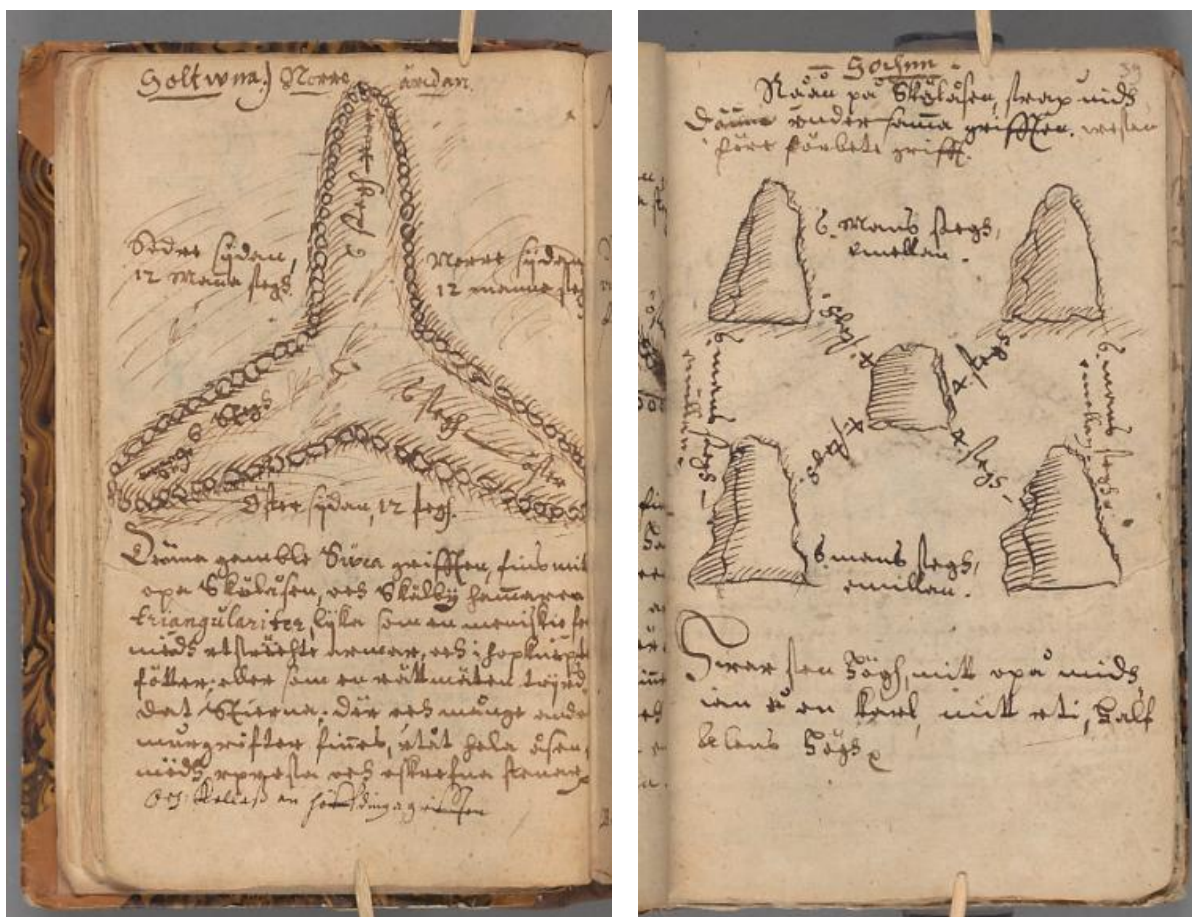

Fig. 4–5. Martin Aschaneus beskrivning av stensättningar i Sollentuna socken, Uppland, i Fb 18. Foto: Kungliga biblioteket (PDM).

samling av anteckningar, finns åtskilliga uppgifter om fornlämningar som han noterade under sina resor, såsom "jättegrifter", "jättetugor", "stenrör", "griftrör" och "ättehögar", för att använda hans och sin samtids terminologi. Ett sådant tillfälle ägde rum 1603 då han under en resa med Karl IX (1550–1611) till Västsverige passade på att besöka Askims kyrka utanför Göteborg för att, som han själv skriver, rita av en "jettegrift". Med det avsåg han den skeppsformade stensättningen som syns i hans dokumentation (se fig. 3). Att spetsovala stensättningar tolkades som jättars gravar kom sig av dess form. Den påminde nämligen om en gigantisk kropp i utsträckt läge med stävstenar som markerade jättens huvud och fötter.

Av Bureus kommentar till de dokumenterade gravarna i Askim framgår att han mycket väl kände till att det fanns liknande lämningar i andra delar av landet. Självklart visste han även att det i den östra delen fanns flera enor-

ma gravhögar som han för tydlighetens skull gjorde en lista över i sina anteckningar, bland dem storhögarna i Gamla Uppsala, Vendel, Håga, Yttergran, Alsnö, Håtuna och Norrsunda (KB, Fm 13). Denna kunskap delade han med sin kollega Martin Aschaneus (1575–1641) som i paritet med tidens vedertagna tolkning ansåg att det var i dessa "Konungz heugar" som den forntida makteliten låg begravda. Enligt samma logik kopplade han samman samhällets mindre bemedlade med mindre gravhögar, men även med runda, fyrkantiga och trekantiga stensättningar (se fig. 4–5).

Under sina antikvariska utflykter i Uppland var Aschaneus flitig med att utöver runstenar även dokumentera andra lämningstyper. Intressant nog ansåg han att forntida högar inte bara var gravar. Vissa av dem hade ursprungligen haft andra funktioner, exempelvis för gudstjänst, giftermål och andra högtider (KB, Fb 10). Utan att ange några konkreta exempel kunde även högarnas namn ge ledtrådar till

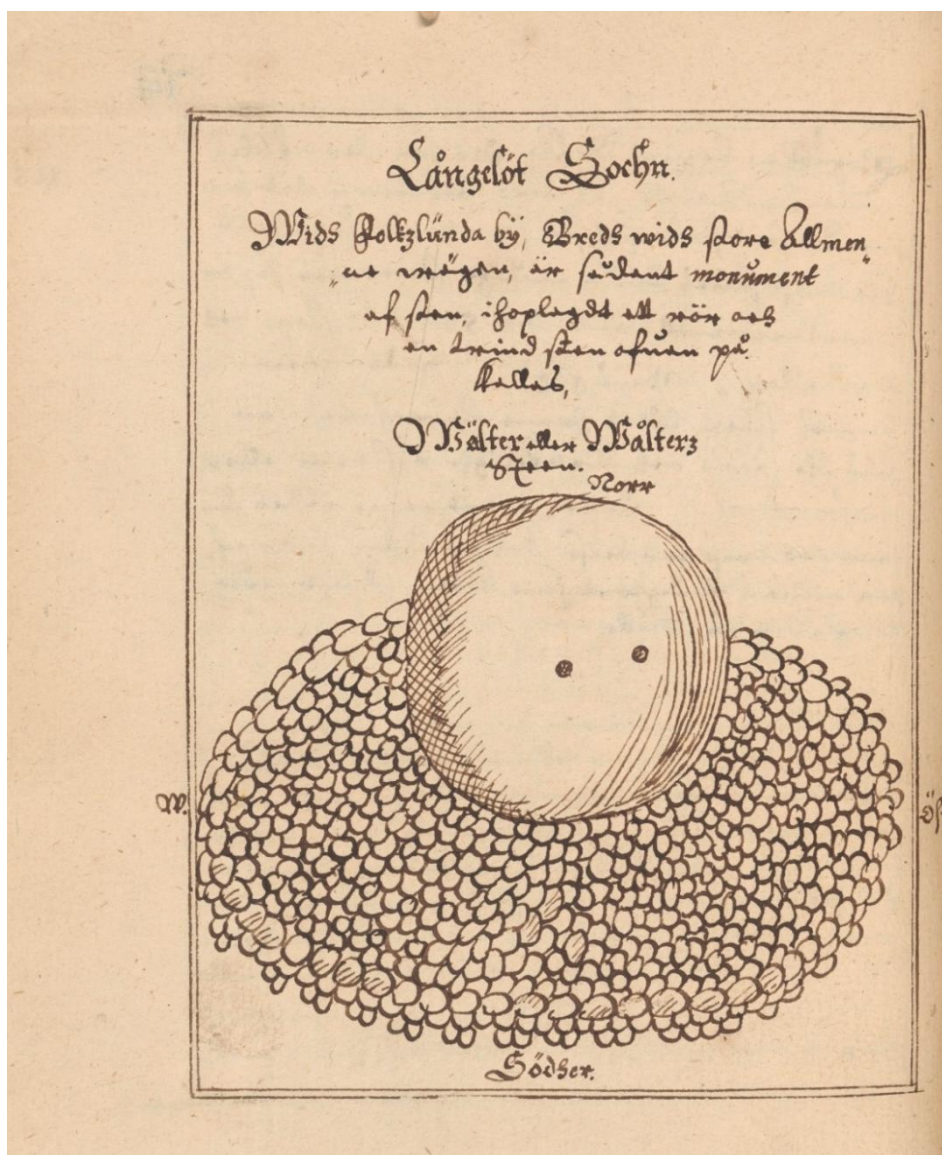

Fig. 6. Jonas Håkansson Rhezelius illustration av Wälfers sten, även kallad Kroppkakestenen, i Folkeslunda på Öland, som han dokumenterade under sin antikvariska resa 1634, i Fc 2–3. Foto: Kungliga biblioteket (PDM).

deras forntida användning enligt Aschaneus. En annan källa som antikvarierna länge lade stor vikt vid i tolkningen av fornminnen var folkliga sagor, traditioner och sägner. Under sin inventeringsresa till Öland 1634 noterade Jonas Håkansson Rhezelius (död 1666) flera sägner kopplade till öns kulturhistoriska inslag. Flera av dem hade kopplingar till hedniska gudar som Tor och Oden men framför allt till forntidens jättar. Till de senare hör ett stort gravröse i Folkeslunda med ett gigantiskt gravklot ovanpå som enligt den lokala sägnen placerats dit av en jätte vid namn Wälfers (fig. 6).

Spadens vittnesbörd

Utöver redan nämnda fornforskare var det förhållandevis många lärda som under 1600-talet spekulerade över äldre gravformer, om vilka som låg begravda i dem och varför gravarna kunde se så olika ut (se Jensen 2002, s. 213–214). I tolkningen av dem vände de sig dels till äldre skriftliga källor som bibeln, antika författare och framför allt norröna källor som under seklet fick allt större uppmärksamhet. Dels noterade de som Aschaneus och Rhezelius lokala fornlämningsnamn och sägner, men även uppgifter från bönder och skattletare som

mycket väl kände till vilka hemligheter dessa gravar kunde ruva på.

Under loppet av 1600-talet ökade den antikvariska aktiviteten successivt och med den kunskapen om de forntida gravarnas variationsrikedom. Till detta bidrog antikvariernas egna resor och att utgrävningen som arkeologisk metod introducerades och utvecklades av kända profiler som universalgeniet Olof Rudbeck den äldre (1630–1702, fig. 7). Tack vare den riksomfattande fornminnesinventeringen som genomfördes under seklets senare del ökade även kunskapen om gravarnas geografiska spridning.

En som begagnade hela registret av metoder och källmaterial för att tolka äldre gravskick var Johan Hadorph (1630–1693). Hans fascination i ämnet materialiserades bland annat i en 27 sidor lång uppsats med rubriken *Beskrifning*

om dhe gamla giöthers på Scandia, sätt till att begrafwa och beklaga sina döda i heden-domen (KB, Fh 1). Där beskrev han utförligt olika gravformer med betoning på gravhögar, om skillnader mellan olika gravseder och vad för typ av föremål de avlidna begravdes med, däribland krukor, glaskärl, smycken och vapen. Den senare föremålstypen indikerade att det rörde sig om en mansgrav medan förekomsten av smycken var ett säkert tecken på att det i graven låg en kvinna. Han höll även med om att storleken på en gravhög indikerade den avlidnes status, men med reservationen att alla monumentala högar inte alltid var stora från början. Som bevis för sin sak pekade han på att det inte sällan förekom rester efter flera individer i en och samma hög. Förklaringen var enkel, det rörde sig nämligen inte om en grav utan om flera som över tid ackumulerat.

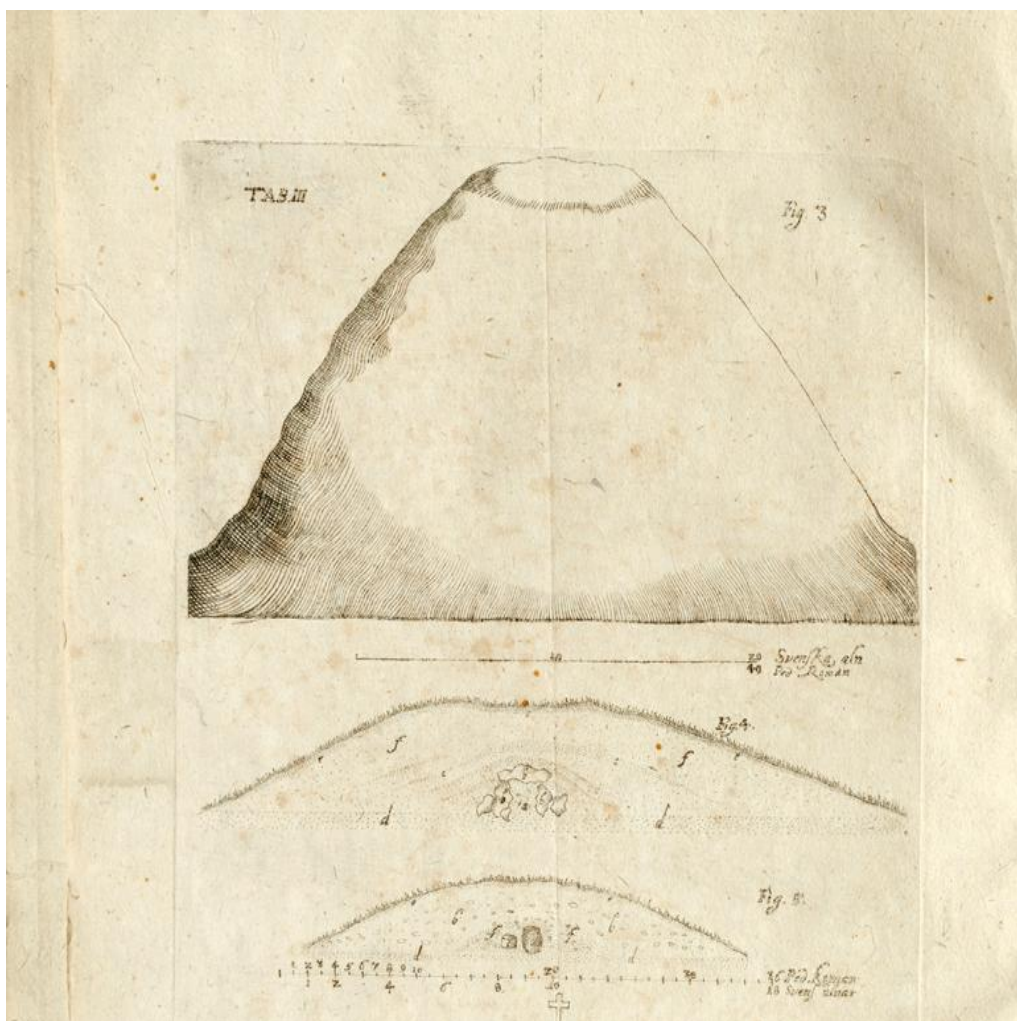

Fig. 7. Olof Rudbecks illustration av en gravhög samt profiler av två högar som han låtit gräva schakt igenom. Detalj ur Rudbecks atlasband från 1679 (PDM).

Anledningen var att forntidens folk valt att begrava sina släktingar på en och samma plats och att dessa ”Ättehögar” och ”Slächtahögar” vuxit då man för varje ny begravning fyllt på med mer jord.

En gravkronologi tar form

En populär tolkning som fick fäste under 1600-talet var att seden att kremdera de döda var äldre än att begrava dem obrända i högar. Den första seden introducerades av Oden då denne anlände med sina asar efter att ha utvandrat från Asien. Uppgifter om detta fann man i några norröna källor där forntiden delades in i två åldrar, den äldre brännåldern och den yngre högåldern. Ganska snart insåg fornforskarna dock att kronologin inte riktigt verkade stämma. Erfarenheten visade nämligen att det i gravhögar inte sällan förekom både kremrade individer och rester av skelett. Detta undgick inte heller Hadorph som slöts sig till att de båda sederna därför hade utövats parallellt under högåldern. Hans samtida kollega och riksantikvariern Olof Verelius (1618–1682) var inne på en liknande tolkning som innebar att de båda sederna visserligen förekommit samtidigt men bara under en övergångsperiod. Den slutsatsen drog han efter att ha undersökt en gravhög i Ulleråkers härad i Uppland år 1663. Trots vissa dubier beträffande dess trovärdighet förblev gravkronologin ändå omtyckt bland tidens fornforskare, så till den grad att den snart kompletterades med ytterligare en period, kummelåldern – den allra äldsta forntiden då jättar begravdes i stora gravar av sten.

Låt oss återknyta till Hadorph som i sin utläggning om gravskick även berörde stensättningar. Av egen erfarenhet visste han att de ofta förekom i anslutning till gravhögar. Hans tolkningar skiljer sig inte från hans äldre kollegors med några undantag, bland dem stensättningar med spetsoval form. Även om Hadorph själv var en varm anhängare av jätteteorin höll han inte med om att där låg jättar begravda. Snarare efterliknade stensättningarna forntida skepp i vilken de döda begravdes. Hadorph var emellertid inte ensam om att tolka om denna lämningsstyp. Av en ”lärd Man” hade han hört en teori som gick ut på att det i dessa gravar låg skeppsbyggare, en tolkning han själv ansåg orimlig. Sannolikt var det Hadorphs vetenskap-

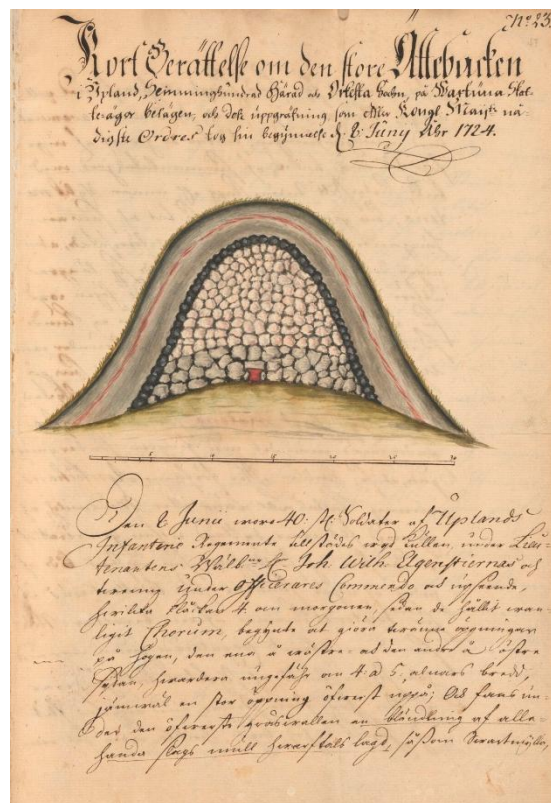

Fig. 8. Carl Ludvig von Schantz
beskrivning av en av de två högar han
undersökte i Orkesta socken, Uppland,
1724, i Fm 18. Foto: Kungliga biblioteket
(PDM).

liga kombattant Olof Rudbeck han syftade på som i sitt verk *Atlantica* presenterat en lång rad nya tolkningar av forntidens gravar och vad nedlagda gravgåvor signalerade (Rudbeck 1937, s. 87). Exempelvis indikerade förekomsten av sporrar att det låg en riddare begravd, pilar en skytt och skeppsnaglar att man hade att göra med sjöfolk som sjömän – slutsatserna grundade han på sina egna omfattande undersökningar av inte minst gravhögar (Rudbeck 1937, s. 410–411).

Nya och gamla tankar kring gravar

Under 1700-talet minskade visserligen statens intresse för fornvård men samtidigt tilltog intresset för fornforskning. Allt fler undersökningar genomfördes vilket ytterligare ökade medvetenheten om de forntida gravarnas formriktighet. Flera av dem som var verksamma inom Antikvitetsarkivet genomförde regelrätta utgrävningar. Medan Nils Wessman (1712–

1763) tog sig an gravhögar i Skåne och att undersöka det berömda och storslagna gravröset i Kivik utanför Simrishamn, gav sig Jacob Richardson (1687–1759) på Kungshögen i trakten av Halmstad. Tidigt ute var Carl Ludvig von Schantz (1681–1734) då han 1724 lät undersöka ett par gravhögar i Orkesta socken, Uppland (se fig. 8). Betydligt senare, 1763, begav sig Nils Reinhold Brocman (1731–1770) tillsammans med ritaren Olof Rehn (1723–1798) till Hälsingland för att undersöka några gravar. Bland dem fanns en grav i vilken det ryktades om att det låg en jätte begravd, något som Brocman efter sin undersökning kunde avfärda som lögn (KB, Fe 23).

Även Carl von Linné (1707–1778) gick i närkontakt med fornlämningar för att avvisa tesen om forntida jättar. Faktum är att det vid den tiden pågick ett drev för att i förnuftets och upplysningens anda en gång för alla fördriva allt som hade med vidskeplighet att göra. De som alltså höll fast vid äldre teorier tillhörde i regel den mer ortodoxa och bokstavstroende delen av befolkningen. Följaktligen var bibliska uppgifter om syndafloden och forntida jättar för dem en realitet. En av dessa var Eric Julius Björner (1696–1750) som även han var anställd vid Antikvitetsarkivet. På hans meritlista finns en omfattande beskrivning av äldre gravformer. I det stora hela utgick han från äldre tolkningar vilket, inte oväntat, inkluderade kopplingen mellan jättar och långsträckta spetsovala stensättningar (KB, Fm 14).

När vi tar steget in i 1800-talet ökar åter intresset för fornvården, vilket skedde parallellt med att arkeologi etablerades som en självständig disciplin. Arkeologi kom per definition att handla om att tolka det förflutna utifrån materiella spår. Som av en händelse sammanföll det med att begreppet ”förhistoria” etablerades. Genom källkritisk granskning av äldre texter och insikten om att jordens och mänsklighetens historia var avsevärt äldre än vad som tidigare antagits förstod man att det fanns en period som var äldre än vad skriftliga källor kunde vittna om. I sökandet efter kunskap om tiden före historien fick det arkeologiska källmaterialet ett eget och självständigt källvärde. Detta bidrog till än mer omfattande och noggranna undersökningar. Likheter och skillnader mellan olika fornlämningstyper granskades och

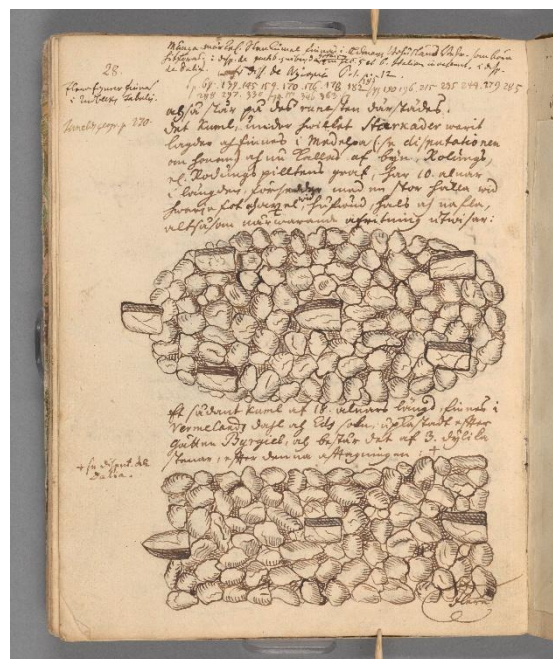

Fig. 9–10. Eric Julius Björners beskrivningar av olika gravhögar samt stensättningar, i Fm 14. Foto: Kungliga biblioteket (PDM).

nya begrepp myntades för att beskriva vad man såg. För att skapa ordning i den mångfald av detaljer som noterades utvecklades detaljerade klassificeringssystem. Först ut var Nils Henrik Sjöborg (1767–1838) som runt sekelskiftet 1800 publicerade flera fornlämningsnomenklaturer tätt följd av en annan fornlälskare, Johan Haqvín Wallman (1792–1853), som slog

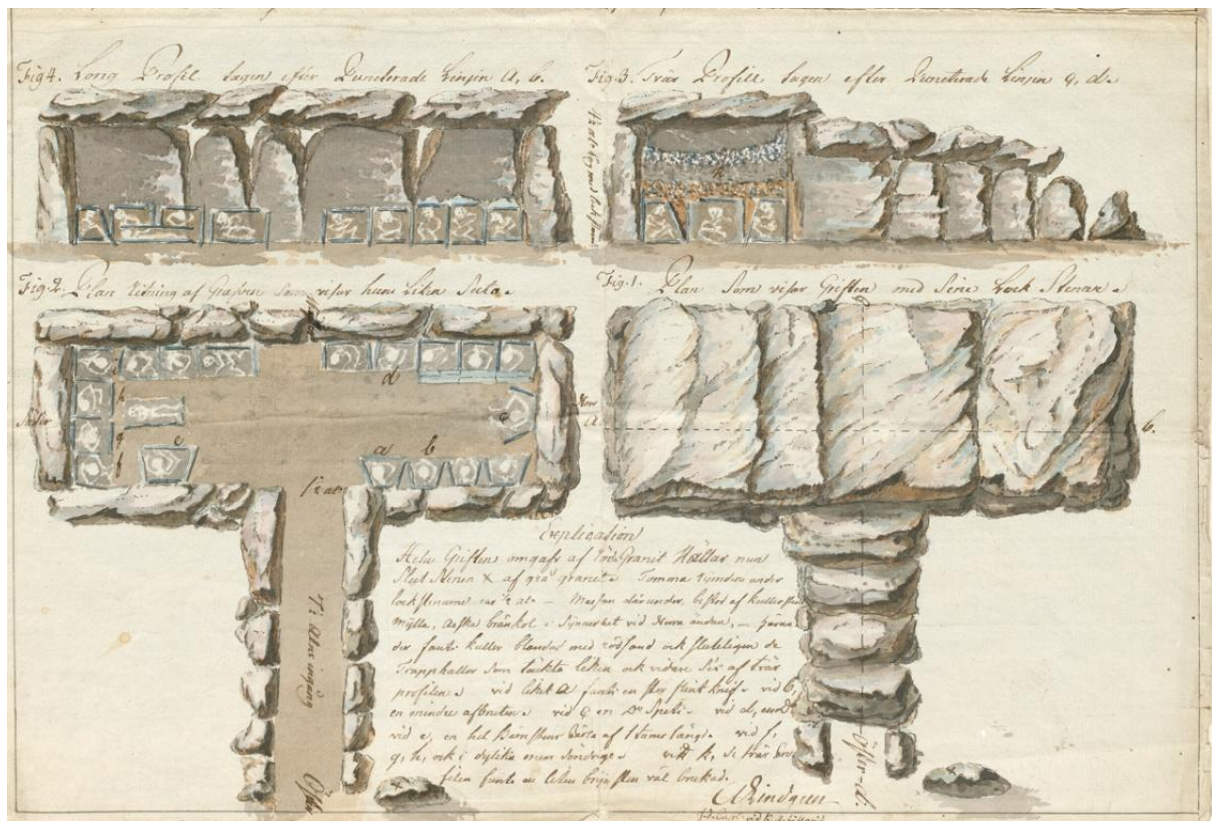

Fig. 11. Anders Lindgren dokumentation av gånggriften Odens grav på Axevalla hed utanför Skara i Västergötland som han lät undersöka 1805. Handteckningssamlingen, RAÄ (PDM).

fast att en ”upplysande indelning af fornlemningar” måste grunda sig ”på yttre kännetecken, såsom figur, form och storlek” (Wallman 1838a, s. 6).

På temat fornminnen i Sverige informerade Wallman om att de hade en särskild karaktär och ”nationalstil”, vilket var ett tydligt eko av tidens nationalistiska vindar (Wallman 1838b, s. 63). I en tidigare artikel i vårt *Meddelanden från RiViH-projektet* (Jensen 2025a) visade jag på hur det under 1700-talet, alltså i konkurrens med jätteteorin, etablerades en teori som gick ut på att det fanns en koppling mellan gamla gravar av sten och forntida samer och finnar. I och med förlusten av Finland som följde kriget mot Ryssland 1808–1809 hävdade allt fler fornforskare att det snarare rörde sig om gravar efter forntida svear och göter. Oavsett om det var en slump eller inte så tilltog vid tiden intresset för megalitgravar som dösar, gånggrifter och hällkistor. En av de mer omtalade undersökningarna genomfördes 1805 av artillerikaptenen Anders Lindgren. Graven i fråga var en gånggrift kallad Odens grav placerad på

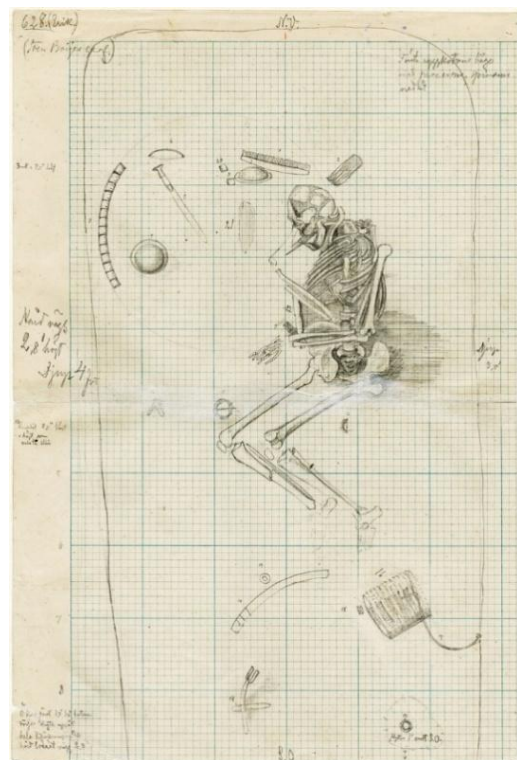

Fig. 12. Hjalmar Stolpes dokumentation av en grav på Birka, i Hjalmar Stolpes arkiv, F3. RAÄ (PDM).

Axevalla hed utanför Skara i Västergötland (se fig. 11)

I sökandet efter nya resultat utvecklades under 1800-talet en rad metoder för att både undersöka och dokumentera fornlämningar. Avvägningsinstrument, grävknyvar och såll bidrog var och en på sitt sätt till att kunskapen om gravarnas detaljrikedom ökade. Även dynamit började användas för att mer ”effektivt” ta sig in i stora gravkonstruktioner av sten. Under senare delen av seklet introducerades två nya metoder som fick avgörande betydelse för dokumentationen av inte minst gravar. En av metoderna var användningen av rutat papper vilket möjliggjorde detaljerade och skalenliga återgivningar av deras former och innanmäten. Metoden etablerades redan under 1600-talet och då främst för att dokumentera runstenar och gravhällar från historisk tid (Jensen 2025b). Det innovativa med 1800-talet var att man nu placerade rutnätet även på marken. Metoden utvecklades av Hjalmar Stolpe (1841–1905) som flitigt använde sig av rutpapper i samband med sina undersökningar av gravar i Birka (fig. 12) på Björkö i Mälaren och båtgravfältet i Vendel, Uppland, under seklets tre sista decennier.

Den andra metoden var kameran som kom att revolutionera dokumentationsarbetet. Till de äldsta exemplen inom svensk arkeologi hör några fotografier tagna 1874 i samband med att arkeologen Oscar Montelius (1843–1921) undersökte en hällkista i Karleby socken, Väster-

Fig. 13. Oscar Montelius fotografi av Anders Retzius och den hällkista som de undersökte 1873. Riksantikvarieämbetet (PDM).

götland, tillsammans med antropologen Gustaf Retzius (1842–1919) (se fig. 13).

Vad som framför allt gjorde Montelius till en internationell kändis redan i sin samtid var att han tillsammans med sin kollega Hans Hildebrand (1842–1913) hade utvecklat den så kallade typologiska metoden. Kungstanken var att olika föremålsformer utvecklades över tid och att man genom studier av fyndkombinationer kunde skapa kronologiska klassificeringssystem. I detta arbete tog Montelius bland annat hjälp av gravhögar i vilka, som vi sett, man sedan länge visste att det ofta förekom inte bara en ursprunglig grav utan även senare så kallade sekundärbegravningar (fig. 14).

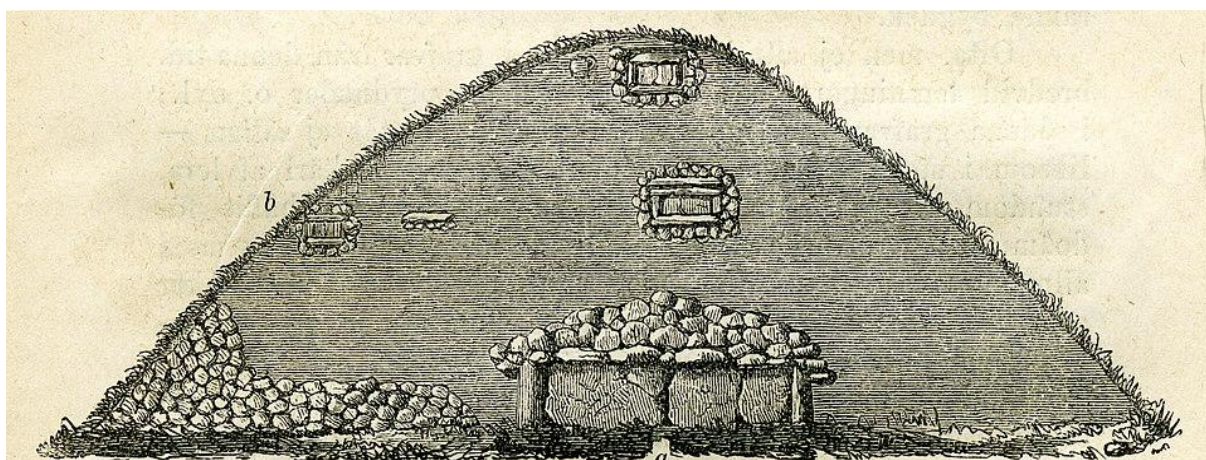

Fig. 14. Profil av en gravhög i Hasslövs socken i Laholms kommun, Halland, undersökt av Oscar Montelius. Här illustrerad i hans bok Om lifvet i Sverige under hednatiden från 1873.

Med profiler som Stolpe, Hildebrand och Montelius inleds således en ny era i den svenska gravarkeologins historia. Hur den historien

tog sig i uttryck mer i detalj kan den som är intresserad ta del av i de samlingar som nu finns tillgängliga digitalt.

Referenser

Riksantikvarieämbetets arkiv

Handteckningssamlingen. Anders Lindgrens dokumentation av gånggriften Odens grav på Axevalla hed utanför Skara i Västergötland som han lät undersöka 1805. Hjalmar Stolpes arkiv, F3.

Kungliga bibliotekets arkiv

Fa 12 = Bureus, Johannes: Collectanea. 8:o. Sumle kallad. [Länk](#)

Fb 10 = Aschaneus, Martin: Collectaneum monumentale runicum. [Länk](#)

Fb 18 = Martin Aschaneus, Monumenta runica. [Länk](#)

Fc 2–3 = Rhezelius, Jonas Haqvin: Propugnacula Ölandica. Monumenta runica in Ölandia comitatu regni sueciae gothiaeque. [Länk](#)

Fe 23 = Brocman, Nils Reinhold: Berättelse om ålderdomslämningar i anledning av resan till Hälsingland.

Fh 1 = Peringskiöld, Johan: Monumenta Sveo-Gothorum. I. Introduktion. [Däri ingår Johan Hadorphs text om forntida gravskick.] [Länk](#)

Fm 14 = Björner, Eric Julius: Om svears ... begravningar. Orig. [Länk](#)

Fm 18 = D. G. Neschers Samlingar av ritningar. [Länk](#)

Litteratur

Jensen, Ola Wolfhechel. 2002. *Forntid i historien: En arkeologihistorisk studie av synen*

på forntid och forntida lämningar, från medeltiden till och med förupplysningen. Göteborg.

– 2025a. Kulturminnesvårdens politiska och ideologiska färgning och vikten av att lära av äldre exempel. *Meddelanden från RiViH-projektet* 4, s. 6–14.

– 2025b. Några nedslag i den kyrkliga kulturminnesvårdens historia. *Meddelanden från RiViH-projektet* 4, s. 29–35.

Montelius, Oscar. 1873. *Om lifvet i Sverige under hednatiden.* Stockholm.

Olaus Magnus. 1555. *Historia de gentibus septentrionalibus.* Romae.

Olaus Petri. 1917. *En svensk cröneka. Samlade skrifter af Olavus Petri*, tredje bandet. Utgifven af Jöran Sahlgren. Uppsala.

Rudbeck, Olof. 1679. *Atlant eller Manheim*, atlasband. [Länk](#)

– 1937. *Atlantica I: Olof Rudbeck Atlant eller Manheim, första delen.* Uppsala och Stockholm. [Länk](#)

Wallman, Johan Haqvin. 1838a. Öfversigt af Svenska fornlemningar, med anvisning till deras kännedom och beskrifning. *Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Academiens Handlingar* 14, s. 1–58.

– 1838b. Undersökning om Svenska monument ifrån fornåldern och deras förbindelse med Historien. *Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Academiens Handlingar* 14, s. 59–178.

Inbjudan till doktorander och forskare

Bedriver du eller planerar du att starta ett forskningsprojekt som tangerar RiViH-projektet och som berör de arkivsamlingar som står i centrum för projektet? Då är du välkommen att ingå i vårt nätverk för externa forskare!

Ett viktigt mål med projektet är att synliggöra de samlingar vi digitaliserar och se till att de används mer flitigt av inte minst doktorander och forskare. Då den antikvariska verksamheten var mycket bred under den period som projektet fokuserar på är forskningsmöjligheterna många (se *Meddelanden från RiViH-projektet* 2025 nr 1). För den oinvigde kan det dock vara svårt att orientera sig i samlingarna och fullt ut förstå dess källpotential i relation till olika forskningsfrågor.

Genom att ingå i vår externa forskargrupp får du möjlighet att diskutera din forskning och

ta del av andras forskningserfarenheter kopplat till våra samlingar. Du kan även delta i våra inplanerade seminarier och webinarier, publicera artiklar i vårt *Meddelande från RiViH-projektet* och presentera din forskning på vår digitala forsknings- och digitaliseringsplattform. Hör gärna av dig ifall du är intresserad till någon av följande:

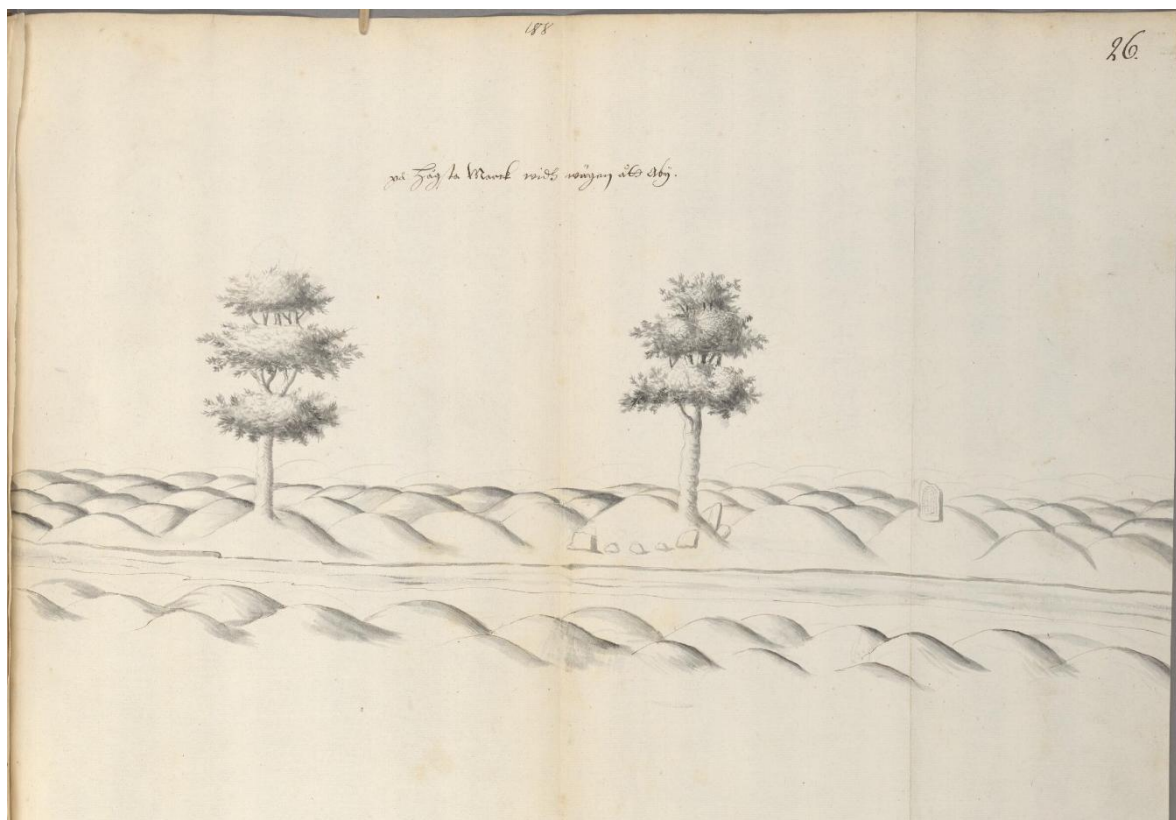
Ola Wolfhechel Jensen: ola.jensen@raa.se

Chris Haffenden: chris.haffenden@kb.se

Emma Hagström Molin:
emma.hagstroemmolin@raa.se

Magnus Källström: magnus.kallstrom@raa.se

Christopher Natzén: christopher.natzen@kb.se

Grayfältet vid Häggestad ("på Hågsta Marck widh wägen åth Aby") i Heda socken ([L2012:7974/RAÄ Heda 107:1](#)) med runstenen [Ög 133](#). Ur Elias Brenner och Johan Leitz "Kyrkor och minnesmärken i Östergötland" från 1670 ([Fm 30](#)).

Foto: Kungliga biblioteket (PDM).